

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

**Reflexe Jidáše Iškariotského a Jidášova evangelia nejen
v Adversus haereses Ireneae z Lyonu: Kainité a ti druzí**

**Reflection of Judas Iscariot and the Gospel of Judas not
only in Adversus haereses by Irenaeus of Lyon: Cainites and the
others**

Magisterská práce

Vedoucí práce:

doc. ThDr. Václav Ventura, Th.D.

Autor:

Bc. Viktor Pípal

Odborná konzultantka:

ThDr. Ladislava Říhová, Ph.D.

Praha 2020

Poděkování

Velmi rád bych poděkoval panu doc. ThDr.Václavu Venturovi, Th.D. za vedení této práce a paní ThDr. Ladislavě Říhové, Ph.D. za cenné rady ke zpracovávanému tématu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou magisterskou práci „Reflexe Jidáše Iškariotského a Jidášova evangelia nejen v Adversus haereses Ireneae z Lyonu: Kainité a ti druzí“ vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. května 2020

Podpis:

Anotace:

Cílem práce je pokusit se o přibližné zmapování terénu gnostických systémů nejen skrze nahlédnutí do rukopisů Nag Hammádí, srovnání gnóze s raným křesťanstvím prostřednictvím postavy Jidášova Iškariotského a Jidášovo evangelia (o němž najdeme první zmínku v díle *Adversus haereses* Ireneje z Lyonu z druhého století, a které bylo objeveno až koncem minulého století a publikováno r. 2006) ale i stručný životopis herezeologa a křesťanského odborníka na gnózi Ireneje z Lyonu včetně rozsáhlejší analýzy jeho výše zmíněného díla se zvláštním přihlédnutím ke kapitole o kainitech, kterou autor pro účely této práce nově přeložil. Nechybí samozřejmě stručný obsah Jidášova evangelia s ukázkami. Součástí práce jsou rovněž ukázky komentářů z mezinárodního kongresu na téma *Jidášovo evangelium* v podání předních světových odborníků z oborů teologie, religionistiky a historie.

Annotation:

The aim of the work is to try to approximate the terrain of Gnostic systems not only by looking at the manuscripts of Nag Hammadi, comparing gnosis with early Christianity through the figure of Judas Iscariot and the Gospel of Judas (the first mention of which is in the work *Adversus haereses* by Irenaeus of Lyon from the second century, and which was discovered only at the end of the last century and published in 2006) but also a brief biography of the herezeologist and Christian expert on gnosis Irenaeus of Lyon, including a more extensive analysis of his work mentioned above, with special reference to the chapter on cainites, which the author newly translated for this work. Of course, there is also a brief content of the Gospel of Judas with examples. The work also includes examples of comments from the international congress on the topic of the Gospel of Judas, presented by the world's leading experts in the fields of theology, religion and history.

Klíčová slova:

Křesťanství – gnóze – hereze – Jidáš – Ježíš – Římská říše – církevní dějiny – apologie – komparatistika – analýza

Key words:

Christianity – gnosis, heresy – Judas – Jesus – Roman empire – history of the Church –
apologetics – comparative literature – analysis

Obsah

Úvod	9
1 Pátrání po genezi gnóze	10
1.1. Nález gnostických rukopisů z Nag Hammádí	10
1.2 Gnóze v historickém kontextu	11
1.3 Gnóze – základní nástin	12
1.3.1 Gnostický dualismus a transcendence	12
1.3.2 Gnostické zlo stvoření (antropologie a antropogonie)	14
1.3.3 Gnostická spása skrze spaseného spasitele	14
2 Irenej z Lyonu – stručný životopis autora významného herezeologického díla respektive katalogu gnostických proudů	16
2.1 Adversus haereses – jeho struktura a členění	19
2.2 Adversus haereses – stručné dějiny textu a redakce	20
2.3 Gnóze – vybrané gnostické směry z díla Irenejova	21
2.3.1 Křesťanská gnóze Údajný zakladatel gnóze Šimon kouzelník v Novém zákoně	22
2.3.2 Šimon kouzelník v Irenejově díle	23
2.3.3 Šimon kouzelník ve Skutcích Petrových a v díle svatého Justina Martyra	24
2.3.4 Šimon Kouzelník – doba působení, jeho žáci a vznik gnóze	25
2.3.5 Valentínos a valentiniáni	26
2.3.6 Ofité a sétovci	28
2.3.7 Kainité a Jidášovo evangelium	29
2.3.8. Irenej z Lyonu: 31. kapitola O kainitech– latinský originál a český překlad	31
2.3.9 Tématický rozbor Irenejovy kapitoly o kainitech	34
2.4 Absence hermetické gnóze v díle Ireneje a možný zpětný vliv hermetismu na křesťanství	35
2.5. Současný pohled na Irenejovo dílo skrze diachronní metodu	36
3 Jidáš v díle Ireneově	37
3.1 Jidáš v díle Ireneje skrze Papia z Hierapole	38
3.2 Jidášovo evangelium – nález	39
3.2.1 Možná souvislost Jidášova evangelia s rukopisy z Nag Hammádí	40
3.2.2 Jidášovo evangelium – stručná charakteristika	41
3.2.3 Jidášovo evangelium – stručný obsah v bodech	42
3.2.4 Jidášovo evangelium – charakter Jidáše a Ježíše	43
3.2.5 Jidášovo evangelium - Sen učedníků a Ježíšův výklad	45
3.2.6 Jidášovo evangelium – absence Kaina	46
3.3 Závěry Mezinárodního kongresu na téma Jidášova evangelia na Riceově univerzitě v Houstonu	47
3.3.1 Identita a komunita autorů Kodexu Tchacos a Jidášova evangelia	48
3.3.2 Portréty Jidáše Išariotského v Jidášově evangeliu	50
3.3.3 Astrologické učení v Jidášově evangeliu a Kodexu Tchacos	51

<u>3.3.4 - Spása a liturgická a obětní praxe v Jidášově evangeliu</u>	52
<u>3.3.5 Text a intertext v Jidášově evangeliu</u>	54
<u>3.3.6 Problematika rukopisů Kodexu Tchacos</u>	55
<u>4 Postava Jidáše Iškariotského v Novém zákoně</u>	57
<u>4.1 Komparace motivů postavy Jidáše v Novém zákoně</u>	57
<u>4.2 Jidáš z Nového zákona v díle Jamese M. Robinsona</u>	59
<u>4.3. Irenejovo podání Jidášova evangelia a Kaina a kainitů v díle Jamese M. Robinsona</u>	61
<u>4.4 Etymologie jména Jidáš u Robinsona</u>	61
<u>4.5 Řecké slovo παραδίδωμι reflektující Jidášův akt „zrady“ a jeho význam u Robinsona</u>	62
<u>4.6 Jidášovo evangelium pohledem Barta D. Ehrmana</u>	62
<u>4.7 Podobnosti Jidášova evangelia s jinými texty v díle Ehrmana</u>	63
<u>4.8 Důvod Ježíšova zatčení popravu a role Jidáše</u>	65
<u>4.9 Ježíš a Jidáš jako členové židovské apokalyptiky podle Ehrmana</u>	65
<u>5. Závěr</u>	68
<u>Seznam použité literatury:</u>	69
<u>Přílohy</u>	72

Seznam zkratk

Adv. haer.	Adversus haereses
Hist. Eccl. Fr.	Historia Ecclesiae Francorum
aj.	a jiné
ann.	zkratka lat. annus v názvech částí některých děl
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
etc.	et cetera
EvJud	Jidášovo evangelium
EvThom	Tomášovo evangelium
Gn	První Mojžíšova (Genesis)
introd.	úvod
J	Evangelium podle Jana
L	Evangelium podle Lukáše
Mk	Evangelium podle Marka
Mt	Evangelium podle Matouše
NHC	Rukopisy z Nag Hammadí
NZ	Nový Zákon
Pozn. aut.	Poznámka autora
s.	strana
Sk	Skutky apoštolů
stol.	století
SZ	Starý Zákon
TchC	Kodex Tchacos
vyd.	vydání

Zkratky biblických knih jsou převzaty z ČEP.

Úvod

Autor se v této práci pokouší najít souvislosti mezi Jidášovým evangeliem, gnostickou knihovnou z Nag Hammádí a biblickými texty. Dále se pokouší zjistit, co bylo účelem gnostické sekty kainitů a jaká byla role Jidáše Iškarjotského v jejich učení, jaký smysl pro ně mělo Jidášovo evangelium a odkud o něm věděl Irenej z Lyonu, který se o něm prvně zmínil.

V první kapitole této práce se podrobněji zaměříme na pojem gnóze respektive gnosticizmu, což byl nábožensky myšlenkový směr, který se vyvíjel souběžně s křesťanstvím a vedl s ním napjatý dialog několik prvních století po Kristu. Podíváme se na základní gnostické pojmy a charakteristické rysy gnóze a gnostiků. Seznámíme se s existencí gnostické knihovny z Nag Hammádí.

V druhé kapitole této práce budeme reflektovat osobnost významného herezeologa Ireneje z Lyonu a jeho unikátního díla *Adversus Haereses*, v němž podrobně popsal gnostické sekty a jejich učení, a to včetně sekty kainitů a Jidášova evangelia, o němž se 1800 let nevědělo, zda vůbec kdy existovalo a které bylo nalezeno až relativně nedávno a představeno světu r. 2006. Na konci této kapitoly se seznámíme s Irenejovým textem o Jidášově evangeliu a sektě kainitů skrze nový český překlad autora této práce, přičemž jej bude možno srovnat s latinským originálem, rovněž zde uvedeným.

Ve třetí kapitole se podíváme na postavu Jidáše v díle Ireneje a následně na jeho postavu v Jidášově evangeliu, jež si představíme skrze ukázky z něj a komentáře předních světových odborníků, kteří se kvůli Jidášovu evangeliu sešli na mezinárodním kongresu.

Ve čtvrté kapitole se zaměříme na srovnání postavy Jidáše v kanonických evangeliích a v Jidášovu evangeliu prostřednictvím reflexí dvou náboženských historiků světového renomé Jamese M. Robinsona a Barta D. Ehrmana, kteří se tomuto tématu podrobně věnovali ve svých pracích.

1 Pátrání po genezi gnóze

Γνώθι σαυτόν. Gnóthi seautón. Poznej sám sebe. Tento nápis nad nejslavnější starověkou věštírnou v řeckých Delfách jako by předurčoval člověka k hledání smyslu nejen sebe sama, ale i okolního světa včetně nejvyšší entity, tedy Boha, který vše stvořil. „Teprve člověk setkávající se s Bohem může nahlédnout v pokoře svou malost, nedokonalost, hříšnost a zároveň i svůj božský rys. Taková pokora, získávaná kontemplativním náhledem a utvářející lidskou osobnost, byla křesťanskému chápání velmi blízká.“¹

Dodejme, že byla blízká nejenom chápání křesťanskému, ale i gnostickému, neboť řecké slovo **γνώσις** gnósis znamená poznání, po němž gnostici – vyznavači gnóze – tak moc toužili. Ovšem kde se vlastně vzala gnóze a co mělo být jejím smyslem? Vznikla jako odnož křesťanství anebo zde byla již před ním? K rozřešení této záhady nám pomohl nález koptsky psaných textů gnostického charakteru po druhé světové válce v egyptském Nag Hammádí (označovaných dále jako NHC), jimž se budeme věnovat v následující kapitole.

1.1. Nález gnostických rukopisů z Nag Hammádí

Město Nag Hammádí leží asi deset kilometrů od místa nálezů gnostických rukopisů poblíž městečka el-Qasr, kde dříve stála helénistická osada Chénoboskion. Tamní zemědělec Muhamad Alí al-Sammán se svými bratry a přáteli šel v prosinci 1945 kopat hlínu pod pohoří Džebel el-Táریف, přičemž v jedné jeskyni objevil přikrytý džbán. Uvnitř se nacházelo třináct papyrových kodexů, které si nálezce odnesl domů, kde jeho matka menší část nálezů použila na zátop. Nálezce brzy zjistil, že rukopisy by mohl zpeněžit, proto ostatní texty nebyly použity jako palivo. Naopak během následujících dvou let byly několikrát přeprodány, než se větší část z nich dostala do povolaných rukou Koptského muzea v Káhiře, kde je pro svět objevil francouzský vědec Jean Doresse. Ten o nich napsal a r. 1958 vydal spis *Tajné knihy egyptských gnostiků*. Mezinárodní vědecký tým se pak o tzv. *Rukopisy z Nag Hammádí* začal zajímat na přelomu padesátých a šedesátých let, přičemž archeologické výzkumy místa nálezů byly zkoumány v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Významný český teolog Petr Pokorný, jenž na místě nálezů několikrát byl a mohl tyto gnostické rukopisy osobně zkoumat, k tomu ve své knize *Píseň o perle* uvádí: „*Texty z Nag*

¹ VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství 1 – Od prapočátků po svatého Jana Zlatoustého*, 1. vyd. Praha: Benediktinské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2006. 348 s. ISBN 80-86882-03-9.

*Hammádí dosvědčují, že gnostiky nelze redukovat na pouhou křesťanskou sektu, a že jejich duchovní hnutí vzniklo na křesťanství nezávisle.*²

Celkem bylo v Nag Hammádí objeveno 46 titulů, z nichž 40 bylo dosud neznámých. Tato gnostická knihovna byla v průběhu desetiletí zkoumána a překládána, přičemž od roku 2008 vychází pod vedením Pokorného postupně také v češtině, prozatím vyšlo pět svazků.³ Kompletní seznam kodexů se základním řazením i zkratky používané v textu a krátkou charakteristiku traktátů přikládáme v příloze č. 1 této práce formou přehledové tabulky.

1.2 Gnóze v historickém kontextu

Pokusme se nejdříve zasadit gnózi do historického kontextu. Vznik gnóze stejně jako křesťanství spadá bezpochyby do doby helénismu a římského impéria a nejvíce sídel gnostiků nalezneme v Severní Africe, konkrétně v Egyptě. K definici slova gnóze Pokorný uvádí: „Řekli jsme, že gnósis byl řecký výraz pro poznání, ať už šlo o poznání intelektuální (rozumové) nebo intuitivní (dosažené ve zvláštním vytržení, extázi). U některých řeckých myslitelů se obě tyto stránky těžko odlišují. Gnostikos (gnostik) byl podle Platóna a platónské tradice člověk s vhladem do podstaty věcí, ideální filozof a politik. Gnósis a gnostikos nebyly zprvu technické termíny označující gnostické hnutí a jeho stoupence. Gnósis znamenala původně právě jen základní akt duchovního poznání a výraz gnostikos označoval ty, kdo takového poznání nabyli.“⁴

Výše uvedená definice gnóze a gnostiků není v rozporu s křesťanstvím, konkrétně s Janovým evangeliem, kde se slovo γνῶσις gnósis vyskytuje několikrát, přičemž cíl gnostiků i křesťanů se zdá být stejným: dobrat se skrze poznání nejvyššího dobra, jímž je Bůh. Zde se však situace komplikuje, protože zatímco křesťané uctívají jediného Boha respektive Boží Trojici v podobě Otce, Syna a Ducha svatého (princip perichoreze⁵), gnostické pojetí Boha či božstva bylo mnohem složitější.

² POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*. 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 1986. 280 s.

³ POKORNÝ, Petr, OERTER, Wolf B. (eds.) *Rukopisy z Nag Hammádí* 1. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-875-4.

⁴ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*, s. 13.

⁵ Perichoreze či circumincesso (řecky περιχώρησις *perichórésis*; latinsky *circumincessio* cyklický pohyb, reciprocita, vzájemné prolínání) je teologický pojem, který označuje vzájemné prolínání a přebývání jednotlivých osob Nejsvětější Trojice: Otce, Syna a Ducha svatého. Teologická tradice popisuje perichorezi jako společenství, v němž se jednotlivé osoby navzájem pronikají a přebývají v sobě navzájem, takže jsou skutečně jedno. Poprvé se pojem objevuje u Řehoře Naziánského, pro středověkou teologii jak západní,

1.3 Gnóze – základní nástin

„Odkud jsme a čím jsme se stali; odkud pocházíme a kde jsme se octli; kam spěcháme a z čeho jsme vykoupeni, jak je to s naším narozením a jak je to s naším znovuzrozením?“⁶ To jsou zásadní otázky gnóze, což je zjednodušené základní označení rozsáhlého myšlenkového proudu, tvořeného mnoha menšími učenými a sektami a tvořícího alternativu ke křesťanství, které s ním v lecčems harmonizuje, zatímco v tom zásadním s ním naopak polemizuje. Nejvýznamnějším autorem, který se do hloubky zabýval gnózí od poloviny minulého století až do dnešních dnů je německý religionista Kurt Rudolph, jenž do tohoto bádání přispěl knihou *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*. Nelze opomenout ani francouzskou vědkyni Francine Culdautovou a její gnostickou rukověť *Nástin gnostické theologie*. Díky těmto vědcům jsme schopni i přes velkou různorodost gnostických skupin a textů z různých dob stanovit základní postuláty gnostické filozofie a teologie:

1. *dualismus a transcendence*
2. *zlo stvoření (antropologie a antropogonie)*
3. *spása skrze spaseného spasitele*

1.3.1 Gnostický dualismus a transcendence

Počátek vlivu na gnózi musíme hledat v řeckém světě, konkrétně u orfiků, což bylo starobylé náboženství spásy nazvané dle mýtického básníka Orfea. Sporé texty o orfických datovány do třetího a čtvrtého stol. př. Kr byly nalezeny na Krétě a v jižní Itálii, konkrétně např. *Zlatá destička z Petilie*. Z nich je patrné, že lidská duše pochází z nebe, které je mnohem výše nad Zemí i planetami, které známe. „*Duše opouští zemi, aby se vrátila do nebeské vlasti, místa svého původu. Zárodek spásy je v člověku, protože jeho nesmrtelná duše je částíčkou božskosti, jež odpykává ve vězení těla prvotní vinu, což se projevuje v nutnosti asketického života.*“⁷

tak východní mělo pak stěžejní místo užití a rozvinutí pojmu u Jana Damašského. In: LIDDEL & SCOTT. *A Greek-English Lexicon; Machine readable text* (Trustees of Tufts University, Oxford) 1940. <http://perseus.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/contextualize.pl?p.58.LSJ.547401>.

⁶ Klement Alexandrijský, *Exc. Theod.* 78, 2; citováno podle P. Pokorného, *Píseň o perle. Tajné knihy starověkých gnostiků*, Praha 1986, str. 23.

⁷ CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 82 s. ISBN 80-86005-87-9.

Část z tohoto učení převzal Platón⁸ a byli jím ovlivněni i novoplatonici ve 3. a 4. stol. po Kr. Proti světu věčných idejí zde stojí kosmos, u Platóna kladný. Naproti tomu gnostici radikálním způsobem překlopili toto pozitivní znaménko v negativní. Podle Hanse Jonase můžeme dokonce hovořit o antikosmickém dualismu gnostiků.⁹ Dá se říci, že pro gnostiky je stvořitel tohoto světa (Demiurgos¹⁰ řemeslník či starozákonní Jahve, bůh Židů) příliš přizemní, neboť podle nich on není tím nejvyšším a neznámým Bohem, Aiónem či Mocností, nýbrž pouhým jeho potomkem, který ani netuší, kdo je vlastně jeho otec. Naopak každý gnostik velmi dobře ví, má poznání – gnósis, že božská jiskra z nejvyššího Boha je v člověku, který je víc, než jeho stvořitel demiurg, a že se po smrti duše člověka navrátí zpět ke svému zdroji. Není to tedy víra (řecky πίστις pistis) v boha SZ a NZ, nýbrž je to poznání γνῶσις gnósis, které vede ke spáse duše, jež byla uvržena z výsostí Nejvyššího Boha do bláta pozemské existence, z níž se snaží vyprostit.

Toto poznání si gnostici nechávali víceméně pro úzkou skupinu zasvěcenců narozdíl od křesťanů, jejichž evangelizace se nám proti esoternímu předávání poznání gnostiků může zdát snad až lehce populistická. Skrytost a elitářství gnostiků bylo patrné už z názvu některých textů, které byly objeveny v Nag Hammádi. Jedná se např. o *Tajnou knihu Janovu* (NHC II), v níž je parafrázováno biblické stvoření světa, jakýsi midraš naruby, podle něhož „*stvořitel nemá účast na boží moudrosti, nýbrž na démonickém šílenství. Sofia porodí nedochůdče upadlé v nemilost, Demiurga. Jedná se o výpůjčku z židovských vyprávění knihy Přísloví.*“¹¹ Tento demiurg dostane zčásti dehonestující jméno Jaldabaóth Saklas a následně si stvoří nižší bytosti v podobě dvanácti andělů (zvířetník), sedmi králů (planety) a pěti králů, kteří vládou Zemi včetně člověka, na které se povyšuje, že je jediný nesmrtelný Bůh. V tzv. *Bezejmenném traktátu* (NHC I) však dochází ke konfrontaci: „...*když víra viděla nevíru tak velkého vládce, naplnila se hněvem...a řekla: mylíš se, Samaeli (tzn. slepý bůh), nesmrtelné osvícené lidství (anthróspos) bylo před tebou.*“¹²

⁸ Platón (řecky Πλάτων, 427 př. n. l. – 347 př. n. l.) byl řecký filosof, pedagog a matematik. Jméno Platón je pouze obecně rozšířený pseudonym tohoto filosofa, jeho původní jméno bylo Aristoklés, syn Aristóna a Periktiony. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších a nejvlivnějších myslitelů vůbec. In: (ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973, 741 s.

⁹ CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické teologie*. 1. vyd. Praha, s. 25.

¹⁰ Postavu označenou jako Δημιουργός Demiurgós Řemeslník uvedl do světa Platón ve svém díle *Timaios*, kde jej označuje za mýtického stvořitele vesmíru. Filón Alexandrijský jím označuje Boha SZ. In: (ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. s. 138.

¹¹ CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické teologie*. 1. vyd. Praha, s. 35.

¹² CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické teologie*. 1. vyd. Praha, s. 37.

1.3.2 Gnostické zlo stvoření (antropologie a antropogonie)

Nejvyšší neznámý Bůh gnostiků sídlí v pléromatu (jednotě) nad kosmickými sférami, jichž je sedm podle počtu tehdy známých planet, je to tzv. Hebdomada (Sedmice), která je negativní. Tam sídlí démoni tzv. archonti, přičemž nad nimi v osmém nebi tzv. Ogdoadě (Osmici) sídlí demiurg, jenž jim vládne. Archonti sřeží vstup před lidmi do těchto vyšších sfér. Toto základní gnostické paradigma se při porovnání systémů různých gnostických sekt může v drobnostech lišit, v jádru je však tento kosmický systém člověku nepřátelský. Lidé se pak dělí na pneumatiky (zasvěcené gnostiky, řecky πνεύμα - pneuma - duch), psychiky (u nichž je šance, že postoupí výše mezi pneumatiky, řecky ψυχή - psýché - duše) a hyliky (bez nadějně materialisty bez špetky duchovního poznání, řecky ὕλη - hylé - hmota). Hmota je špatná a člověk by v ní neměl uvíznout.

Co se týká stvoření lidstva podle gnostiků existuje mnoho různých variant. Většina z nich se shoduje na tom, že člověk sice byl stvořen nižším bohem demiurgem, ale již v sobě obsahoval obtisk vyššího a staršího božstva jménem Anthrópos či Adamant čili Člověk. Mnozí vůdci gnostických sekt se pak pro potvrzení této teze zaštiťovali žalmem 82, 6: „*Jste bohové, všichni jste synové Nejvyššího.*“ Jde tu o adamovskou triádu, jak se to píše v *Bezejmenném traktátu (NHC I)*:

- „- první Adam neboli Adam pneumatický
- druhý Adam neboli Adam psychický
- třetí Adam neboli Adam pozemský“¹³

1.3.3 Gnostická spása skrze spaseného spasitele

„*Zapomenutí nepovstalo z Otce, i když samozřejmě začalo být vzhledem k němu. To, co v Otci opravdu vzniká, to je známost (gnósis). Známost se objevila proto, aby se rozplynulo zapomnění, aby Otec byl poznán,*“ to se dozvíme v *Evangelii pravdy (NHC I/3; 18,1 – 10)*¹⁴. Čili jsme opět v delfské věštírně a u jejího motta: „*Poznej sám sebe.*“

Gnostik potřebuje poznání (gnósis) a nikoli víru (pistis). V poznání je spása. Tato spása ovšem musí ke gnostikovi nějak přijít. Kupodivu k jednomu z jejích nositelů, alespoň v určitých gnostických učeních, patřil i Kristus, jenž byl ztotožněn nikoli se synem židovského demiurga, nýbrž se synem neznámého nejvyššího Boha. Bylo tomu tak i v EvJud, k čemuž se ještě dostaneme více podrobně. V tomto případě se tedy jedná o spaseného

¹³ CULDAUTOVÁ. Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha, s. 56.

¹⁴ CULDAUTOVÁ. Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha, s. 63.

spasitele, jak tento fenomén nazval Richard August Reitzenstein, německý klasický filolog, jenž se významnou měrou podílel na výzkumech gnostické literatury.¹⁵

Dá se říci, že v postavě Ježíše Krista, jehož gnostici od začátku rozlišovali na smrtelného člověka Ježíše a nebeského a věčného Krista, měla gnóze velký náskok před křesťanstvím, které bylo nuceno christologii řešit několik set let velmi komplikovaným způsobem na svých koncilech. A je také možné říci, že herezeologové jako např. Irenej a jeho následníci byli touto gnostickou soteriologií bezpochyby více či méně ovlivněni a přenesli ji v nějaké míře i do křesťanského učení. Tímto tématem se z nag hammádských rukopisů zabývají např. *Melchisedech (NHC IX)*, *O vzkříšení (NHC I,4)* anebo *Zjevení Pavlovo (NHC V/2)*. A pochopitelně o něm pojednává i EvJud.

V podstatě se to dá shrnout tak, že Kristus byl poslán na svět svým otcem, neznámým a nejvyšším Bohem, a oblékl se do těla Ježíše, aby spasil gnostiky, kteří dojdou toho poznání, že jsou ze stejného světa jako on. Bůh tohoto světa, židovský Jahve, však žárlil, a proto jej nechal ukřižovat. Vzkříšený Kristus se pak vrátil k svému pravému otci. Po vzoru Krista se i gnostici toužili vrátit ke svému pravému stvořiteli, což bylo možné jen po smrti. Na cestě je ale i tak čekalo mnoho překážek, například průchod komplikovaným systémem nejméně sedmi či osmi nebeskými sférami, které hlídali archonti, poskoci žárlivého demiurga, jenž nechtěl nikoho propustit do nejvyšších sfér. Kromě výše zmíněných textů se těmito složitými strukturami zabývá např. *Zostrianos (NHC VIII/1)* anebo *Poimandrés z Corpus Hermeticum*, zmínku o nich najdeme i v EvJud.

Obsáhlou zprávu o tomto specifickém teologicko-filozofickém směru nám již na konci druhého století zanechal biskup svatý Irenej z Lyonu ve svém díle *Patěro knih proti kacířství*, kterým se budeme zabývat v následující kapitole.

¹⁵ „R. Reitzenstein zavedl tento výraz, když se pokoušel dát jednotnou koncepci gnostickému mýtu o Spasiteli. Objevil to a jasně ukázal v *Písni o perle*, kde dva partneři, Spasitel a spasený, jsou stejné přirozenosti, jsou částmi světelného světa. Toto je základní koncepce gnostické soteriologie: ve spásném dění se dva rozdílné póly opět spojují prostřednictvím své soupodstatnosti.“ CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha, s. 64.

2 Irenej z Lyonu – stručný životopis autora významného herezeologického díla respektive katalogu gnostických proudů

Pravděpodobně nejvýznamnější křesťanský teolog řecké národnosti druhého století svatý Irenej z Lyonu (řecky Ειρηναῖος Eirénaios, latinsky Irenaeus), přezdívaný Apoštol a světlo západních Galů, se narodil mezi léty 140 a 160 v Malé Asii (dnešním Turecku), snad ve Smyrně.¹⁶ Každopádně právě ve Smyrně poznal zdejšího apoštolského otce biskupa Polykarpa¹⁷, jenž se znal osobně s apoštolem Janem. Jak vyplývá z Irenejova *Listu Florinovi*¹⁸, který cituje Eusebios z Kaisaireie¹⁹ ve svých *Církevních dějinách*, Irenej se stal oddaným žákem Polykarpovým. Kdy přesně a z jakého důvodu odecestoval Irenej až do tak vzdáleného místa, jakým byla Gallia Lugdunensis, nám není známo. Nicméně r. 177 byl právě v Lugdunu (dnešním Lyonu ve Francii) vysvěcen na kněze tamním biskupem Pothinem. Je možné, že na tuto misi byl Irenej vyslán svým učitelem Polykarpem, jenž se stal později mučedníkem a světcem.

Římskému impériu tehdy vládl císař Marcus Aurelius²⁰ přezdívaný Filosof, který, jak již vidno z jeho přezdívky, miloval klasickou řeckou vzdělanost, avšak shovívavostí ke křesťanům zrovna neoplýval, spíše naopak. Přestože se totiž tento neobvykle vzdělaný

¹⁶ LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996. 286 s. ISBN 80-85495-47-X.

¹⁷ Polykarp ze Smyrny (asi 69 – 155 či 156 anebo 167 ve Smyrně, dnešní İzmir v Turecku) byl smyrnenský biskup a mučedník rané církve. Je počítán mezi apoštolské otce. In: LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vyd., s. 15.

¹⁸ „Dva spisy ve způsobu listů, jeden svědčící Flórinovi, vrstevníku sv. Otce a druhdy spolužáku u sv. Polykarpa, an později jsa knězem Říme od víry odpadl a Gnostiků se přidržel, nejspíše Markiónitů, poněvač dvojí božský princip uznával, jeden dobrého a jeden zlého, v toto zlé i veškero tvorstvo pojímaje. Proti tomu psal sv. Ireneus,“ In: DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda, *Úvod – 1. Život sv. Ireneae*. In: *Svatého otce Ireneae biskupa a mučenika Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*. Knihotiskárna Cyrilometodějská, Praha, 1876. 579 s.

¹⁹ Eusebios z Kaisaireie (asi 265 – 30. 5. 339) byl biskupem v palestinské Kaisareii a je považován za otce církevních dějin. Ve svých *Církevních dějinách (Historia ecclesiastica)* se zabývá dějinami rané církve. Využil starší nedochované dílo Hegesippova; Eusebios v *Církevních dějinách* cituje mnoho jinde nedochovaných pramenů. In: LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vyd., s. 29.

²⁰ Marcus Aurelius Antoninus Augustus (26.4. 121 – 17.3.180), byl římským císařem v letech 161 až 180, přičemž náležel k tzv. adoptivním císařům. Patřil rovněž mezi význačné představitele pozdní fáze vývoje filozofie stoicismu, kvůli čemuž bývá nazýván „filosof na trůně“. In: SVOBODA, Ludvík (ed.). *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. S. 365.

imperátor hlásil k stoicismu, křesťané jej zjevně vyváděli z jeho stavu ataraxie i apatie, pročež zahájil jejich systematické a velmi kruté pronásledování. Tomu padlo za oběť taktéž město Lugdunum i tamní Irenejův církevní představený, jak nás o tom informuje Řehoř z Tours²¹ ve svém díle *Hist. Eccl. Fr. I 27.*: „...blahoslavený Pothinus byv jat a do krve ubit, polomrtev do hnusného žaláře uvržen a po dvou dnech usmrcen jest, maje věku svého skoro 90 let.“²²

To se stalo r. 178, kdy byl Irenej v Římě u papeže Eleuthera²³, aby se zde poradil, jak čelit bludům Montanovým²⁴ a jeho sektě, jež se již rozšířila z Malé Asie až do Evropy včetně Galie. Papež tedy na uvolněný biskupský stolec dosadil právě Ireneje, jenž snad už v té době měl rozepsané své zásadní herezeologické dílo Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως *Elenchos kai anatropé tés pseudonymú gnóseos* čili *Odhalení a vyvrácení křivé tak zvané vědy*, a které publikoval po částech asi mezi lety 172 až 192 a věnoval je nejmenovanému příteli k poučení, čemu se vyhýbat.

Irenej však nebyl prvním, kdo se zabýval reflexí gnóze z apologických důvodů a od svých předchůdců měl k dispozici několik traktátů na toto téma, k čemuž uvádí Petr Pokorný: „Eirénaios čerpal především z rozsáhlého protignostického díla Iústina (Justina) Martyra, prvního významného křesťanského filozofa a autora *Obran křesťanské víry*, který také zemřel mučednickou smrtí v šedesátých letech druhého století.“²⁵ Toto první herezeologické dílo od

²¹ Svatý Řehoř nebo Gregorius z Tours, původním jménem Gregorius Florentius (30.11. 539 Clermont-Ferrand – 17.11.594 Tours), byl franský biskup a historik, autor desetisvazkových dějin, známých jako *Historia Francorum*. In: Kolektiv autorů. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999. 8 svazků. ISBN 80-902555-2-3. S. 5.

²² DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda, *Úvod – I. Život sv. Irenea*. In: *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 13.

²³ Svatý Eleutherus byl 13. papežem katolické církve. Jeho pontifikát se datuje do let 174/175 – 185/193. Eleutherus byl původem Řek. Podle kroniky papežů *Liber Pontificalis*, která ovšem pochází až ze 6. století, se narodil v Níkopolí v kraji Epirus a jeho otec se údajně jmenoval Abundius. In: (ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973, 741 s.

²⁴ Montanismus, označovaný též jako Nové prorocství, představuje raně křesťanské hnutí 2. století, pojmenované po svém zakladateli Montanovi. Montanismus, který se rozšířil v Malé Asii, především ve Frýgii a v některých částech severní Afriky, hlásal nadcházející konec světa v extrémní podobě včetně opouštění majetku, zákazu sňatků a vyzýval i k provokativnímu mučednictví. In: (ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. S. 393.

²⁵ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*, s. 33.

Justina Martyra čili Mučedníka²⁶ označované jako *syntagma* (shrnutí), pojednávající o třech kacírích Šimonu Mágovi, Menadrovi a Markiónovi, se nám nedochovalo a víme o něm jen z korespondence jeho autora císaři Antoniu Piovi²⁷. Zda kromě Justinových spisů Irenej četl i některé původní gnostické spisy, nevíme jistě.

Dodejme ještě, že Irenej se v době pontifikátu Viktora I.²⁸ angažoval jakožto mírotvůrce ve sporu o datum slavení Velikonoc, který vypukl mezi papežem a maloasijskými církvemi a jenž byl ostatně vyřešen až na prvním nikajském koncilu roku 325. Podle Řehoře z Tours se stal roku 202 po vzoru svých učitelů a předchůdců mučedníkem i Irenej: „*Tak statně a blahodárně působil pro víru Kristovu a jednotu a slávu sv. církve i pro blaho věřících, padl v oběť krutému pronásledování církve za Septima Severa, když skoro všickni věřící Lyónští povražděni byli, tak že ulicemi téhož města doslovně potoky krve tekly, aniž pak bylo lze pro veliké množství pobitých jména jich zaznamenati.*“²⁹

²⁶ Sv. Justin Mučedník či Martyr (cca 100, Flavia Neapolis – 165, Řím) byl řecký křesťanský theolog a filosof, jeden z církevních Otců, autor děl Dialog s Židem Tryfonem a První a Druhé apologie. LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vyd. Praha, s. 13.

²⁷ Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus (19. 9. 86 poblíž Lanuvia – 7. 3. 161 v Loriu), všeobecně známý jako Antoninus Pius, byl římským císařem v letech 138 až 161. Dlouhé období Antoninova panování v letech 138 až 161 je často popisováno jako éra míru, politické stability a hospodářské prosperity, což výstižně vyjadřovalo heslo *felicitas temporum* („šťastný věk“), ražené na soudobých mincích. In: (ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. S. 58.

²⁸ Sv. Viktor I., latinsky *Victor*, byl 14. papežem katolické církve a prvním papežem afrického původu. Jeho pontifikát se datuje do let 186/189 – 197/201. Věnoval se otázkám liturgie a teologie a stíhal heretiky. Znovu otevřel starý spor mezi východní a západní církví v otázce termínu Velikonoc. Již papež Pius I. stanovil, že vrcholným svátkem Velikonoc je vzkříšení Ježíše Krista a dnem svátku určil neděli (Hod Boží Velikonoční). Východní církve však slavila jako vrcholný den Velikonoc den ukřižování Ježíše Krista a tento svátek kladla na čtrnáctý den měsíce Nisan podle hebrejského kalendáře a to bez ohledu na to, na který den v týdnu svátek připadl. Tento termín jednak koincidoval se židovským svátkem Pesach a jednak to přinášelo i potíže s účastí věřících na bohoslužbách. Viktor I. hodlal tento spor řešit dokonce vyobcováním odpůrců z církve. Tomuto krajnímu řešení se snažil zabránit svatý Ireneus a východní křesťanské obce se nakonec přizpůsobily. Viktor I. také zavedl latinské bohoslužby. Až do té doby byly mše slouženy v řečtině. In: Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999. 8. svazek. S. 290.

²⁹ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda, *Úvod – 1. Život sv. Ireneia*. In: *Svatého otce Ireneia biskupa a mučedníka Patero kněž proti kacírstvím s některými dodatky*, s. 14.

2.1 Adversus haereses – jeho struktura a členění

Jak jsme tedy již výše uvedli, Irenejovo zásadní dílo bylo napsáno v jeho rodné řečtině a autor jej prokazatelně dokončil r. 192, přičemž je pravděpodobné, že jej nezačal psát dříve než r. 172. Dá se říci, že Irenej napsal toto dílo didaktického charakteru na zakázku, protože o něj byl svým přítelem požádán. Důvod žádosti byl ten, že v té době již byla Galie zaplavena gnostiky, zvláště valentiniány, a mnozí věřící od pravé víry odpadali a nechali se zlákat do jejich řad, přičemž někteří křesťané chtěli poznat, co jsou vlastně gnostici zač a čím se od nich liší.

Spis je členěn do pěti knih:

Kniha první

Po úvodu, v němž autor vysvětluje důvody, jež ho vedly k sepsání tohoto katalogu kacířských gnostických směrů, se věnuje velmi podrobně popisu filozofie Valentínovy sekty a dále jeho pokračovatelům Sekundovi, Epifanovi, Ptolemeovi, Kolorbasovi, Markovi aj. Neopomijí ani biblického Šimona kouzelníka, jehož považuje za otce gnóze, a další vůdčí osobnosti gnostických škol Menandra, Saturnina, Basilida, Karpokrata, Kérintha, Kerdóna, Markióna, Tatiana a sekty jako ebjonity, mikulášence, barbélity, ofity, sétovce a kainity. Je to skutečně ελεγχος elenchos, tedy odhalení, jak se píše v názvu knihy. De facto se jedná o velmi podrobnou analýzu gnostických směrů, čímž je Irenejovo dílo zcela unikátní.

Kniha druhá

Autor v této části vyjmenovává jednotlivé teze gnostických skupin a následně je potírá a vyvrací snášením křesťanských protiargumentů. Jedná se tedy doslova o ἀνατροπή anatropé čili vyvrácení rovněž v názvu knihy uvedené a zároveň o apologii křesťanského učení. Apologické jsou i zbývající části knihy.

Kniha třetí

Autor opět vyvrací gnostické teze pomocí výroku apoštolů a klade zde důraz na apoštolskou posloupnost a tradici v opozici vůči gnostikům, kteří se dle autora nemají opřít.

Kniha čtvrtá

Autor vyvrací gnostické teze tentokrát výroky Páně z NZ a proroků ze SZ.

Kniha pátá

Autor vyjmenovává základy křesťanské víry (hlavně motiv vzkříšení a nesmrtelnosti duše, jež v gnózi chybějí), na jejichž základě usvědčuje gnostiky, kteří se těchto základů víry zřekli, z bludů čili hereze neboli kacířství.

2.2 *Adversus haereses* – stručné dějiny textu a redakce

Irenej posílal svému příteli knihu po částech, jakmile je dopsal. Pravděpodobně z iniciativy adresáta pak byla kniha přeložena do latiny. Vzhledem k tomu, že se řecký originál nedochoval (až na několik fragmentů) na rozdíl od jeho latinského překladu, známe dnes tuto knihu jako *Adversus haereses* neboli *Proti kacířstvím*. Úryvky či větší části díla citovali významní církevní spisovatelé své doby. Jako celek pak kniha pár set let kolovala v opisech, ovšem již na konci šestého století se stala nedostatkovým zbožím, což víme z korespondence mezi lyonským biskupem Aetheriem a papežem Řehořem I., kteří ji marně sháněli a nemohli si ji tak přečíst (sic!)³⁰.

K širší veřejnosti se kniha dostala až díky vynálezu knihtisku a detektivní aktivitě Erasma Rotterdamského³¹, jenž se dopátral pouze tří exemplářů, z toho dvou římských resp. vatikánských.. V Erasmově redakci byla kniha vydána r. 1526 v Basileji u tamního tiskaře Johanna Frobenia, jehož vydavatelství ji pro velký úspěch vydalo znovu v letech 1528, 1534, 1548, 1554, 1560, a dále v Paříži v letech 1545 a 1563.

Švýcaři si vůbec Ireneje oblíbili, což dokazuje ženevské vydání od kalvinistického profesora Mikuláše Gallasia z r. 1570, které je zajímavé tím, že obsahuje připojené zlomky díla v řečtině, jež ve svém díle zachoval Epifanius³². O rok později vyšla kniha opět v Basileji, tentokrát péčí jiného kalvinisty J. J. Grynaea. Významné bylo vydání z roku 1596 františkána a profesora pařížské univerzity François Feuarenta³³, který dílo doplnil chybějícími pěti kapitolami z poslední části knihy, opatřil knihu kritickým aparátem a navíc k ní připojil několik výkladů učených jezuitů. R. 1702 vydal knihu v Oxfordu J. E. Grabe.

³⁰ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda, *Úvod – 1. Život sv. Ireneje*. In: *Svatého otce Ireneje biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 32.

³¹ Erasmus Desiderius Rotterdamský, vlastním jménem Gerrit Gerritszoon, (27.10.1466 Rotterdam – 12.7.1536 Basilej) byl holandský myslitel, augustiniánský kanovník a představitel zaalpské renesance a humanismu. In: Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999. 2. svazek. S. 379.

³² Epifan ze Salaminy (řecky Ἐπιφάνιος, asi 315, Besanduk v Palestině – 403, Salamina na Kypru) byl kyperský biskup a církevní otec. Katolická a pravoslavná církev jej uctívají jako světce. In: *Catholica.cz*: <http://catholica.cz/index.php?id=2152>.

³³ François Feuarent (narozen dne 1.12.1539 v Coutances – 19.1.1610 v Bayeux) byl řeholník Řádu svatého Františka, doktor pařížské University a mluvčím Katolické ligy. In: *Catholic Encyclopedia, Volume 6* [online]. [1913]. New York: Robert Appleton Company. Dostupné z: <https://archive.org/details/07470918.14.emory.edu/page/n3/mode/2up>.

Mnohem důležitějším počinem však bylo o osm let mladší vydání pařížské v redakci benediktinského mnicha Renata Massuta, jenž doň zakomponoval poznatky z tří nově objevených opisů Irenejova díla a rozsáhlý poznámkový aparát. Z tohoto vydání vycházel profesor Stieren, který jej vydal r. 1853 v Lipsku. O čtyři roky později vydal v Paříži J. P. Migne další kritické vydání, z něhož konečně vychází první (a prozatím poslední) české vydání.

To vydala Knihtiskárna Cyrilometodějská v Praze r. 1876 v překladu obrozeneckého kněze a premonstrátského kanovníka Jana Nepomuka Františka Desoldy³⁴ pod názvem *Svatého Otce Ireneje biskupa a mučedníka Patera kněh proti kacířstvím s některými dodatky*. Kanovník Desolda navíc opatřil dílo obsáhlým úvodem a cennými poznámkami. Pro nás je tato kniha neocenitelná jakožto katalog gnostických proudů, v ní podrobně popsáných, který se na rozdíl od ostatních podobných děl dochoval do dnešních dnů. Na tomto místě bychom si měli uvědomit, že až do přelomového nálezů v Nag Hammádí, lépe řečeno do odborného zpracování tam nalezených textů, představovalo Irenejovo dílo opravdu nejkompaktnější práci o gnózi, a sice z doby, kdy byla gnóze živým učením! Díky dnešním možnostem komparace s NHC je dnes samozřejmě v jiné pozici, z čehož však nevyplývá, že toto dílo ztratilo svou hodnotu. Naopak se dá říci, že po nálezů a publikaci EvJud se Irenej opět dostal do popředí zkoumání předními teology, religionisty a historiky.

Nás bude na tomto dílo zajímat hlavně 31. kapitola 1. knihy, kde se píše o sektě kainitů a EvJud, viz kapitolu 2.8 této práce, kde je text uveden latinsky a česky a je zde proveden tématický rozbor.

2.3 Gnóze – vybrané gnostické směry z díla Irenejova

Níže se blíže podíváme na některé gnostické školy, o nichž píše Irenej z Lyonu ve svém katalogu gnóze. Začneme u Šimona kouzelníka, údajného zakladatele gnóze, negativní biblické postavy z NZ, přes jeho žáky a dále přes valentiniány, jimž Irenej ve svém díle vyhradil největší část, až po příbuzné sekty ofitů, sétovců a kainitů. O posledně jmenovaných kainitech respektive o EvJud, které používali, se od Irenej dozvíme naopak velmi málo. Na

³⁴ Jan Nepomuk František Desolda (10. 9.1811, Švihov – 8.2.1885, Teplá) byl český římskokatolický kněz, kanovník premonstrátského řádu, filosof, překladatel, pedagog a představitel českého národního obrození. Jako první přeložil do češtiny Platónova Faidóna. In: BENDA, Vladimír. Jan N. Fr. Desolda - vlastenecký kněz, učitel a spisovatel, *Teologické texty* 2011, č. 3, s. 135.

druhou stranu Irenej byl první osobou, která vůbec kdy zmínila existenci EvJud, přičemž ostatní od něj informaci o jeho existenci pouze převzali, čímž je jeho dílo unikátní. Vzhledem k absenci hermetické gnóze v Irenejově díle neuvádíme dále o tomto směru nic, ale odkazujeme výše na kapitolu 1.4 této práce. Rozhodli jsme se, že v této části zachováme členění gnóze podle Ireneia.

2.3.1 Křesťanská gnóze Údajný zakladatel gnóze Šimon kouzelník v Novém zákoně

Šimon kouzelník³⁵ se prvně objevuje ve *Skutcích apoštolů* v perikopě o evangeliu v městě Samaří, které zvěstuje jáhen Filip: „*Jeden muž, jménem Šimon, který tam žil, už dlouhou dobu svou magií uváděl v úžas samařský lid; říkal o sobě, že je v něm božská moc. Všichni – prostí i významní – mu dychtivě naslouchali a říkali si: „On je ta božská moc, která se nazývá Veliká.“ Poslouchali ho ve všem proto, že na ně dlouhý čas působil svou magií. Ale když uvěřili Filipově zvěsti o Božím království a o Ježíši Kristu, dávali se pokřtít muži i ženy. Tu uvěřil i sám Šimon, dal se pokřtít, byl stále s Filipem a nevycházel z úžasu, když viděl, jak se tu dějí veliká znamení a mocné činy.*³⁶“

Následně do Samaří přijdou apoštolové Petr a Jan a dojde k známé úplatkářské aféře respektive k pokusu o korupci ze strany Šimona (proto tzv. simonie), který apoštolům nabídne peníze za získání schopnosti přinášet lidem Ducha svatého vzkládáním rukou jako oni. Nato je ovšem Petrem pokárán a zatracen: „*Šimon na to řekl: „Modlete se za mne k Bohu, aby mne nepostihlo nic z toho, o čem jste mluvili.*³⁷“

NZ o Šimonovi dále mlčí. Pokusme se udělat analýzu celé situace. Samaří bylo odjakživa nepřítelem Judey. To, že se apoštolové odváží do takového doupěte bezvěrců je sám o sobě záslužný čin. Šimon kouzelník je tu na začátku vykreslen jako suverén, který je v Samaří uznáván a doslova zbožňován, de facto ovládá celé město. O tuto pozici ovšem přijde během chvilky kvůli terapeutickým aktivitám jáhna Filipa: „*Neboť z mnoha posedlých vycházeli s velikým křikem nečistí duchové a mnoho ochrnutých a chromých bylo uzdraveno. A tak nastala veliká radost v tom městě.*³⁸“

³⁵ Pozn. aut. Zvaný také Šimon Mág neboli Šimon z Gitty anebo také Šimon Samařský.

³⁶ Sk 8, 9-13.

³⁷ Sk 8, 24.

³⁸ Sk 8, 7.

Z toho je zároveň patrné, že Šimon Samařany neléčil a pravděpodobně nečinil žádné jiné skutky, které by jim zlepšovali život, asi proto se také obyvatelé města téměř ihned po příchodu jáhna Filipa obrátili na novou víru. Podle autora *Skutků* lékaře Lukáše uvěřil i Šimon Kouzelník a dal se pokřtít. Tedy i u něj došlo ke konverzi, učinil kající obrat, alespoň nave- nek. Po příchodu dalších apoštolů do Samaří jsme však svědky Šimonova pokusu o svatoku- pectví a jeho ztracení apoštolem Petrem.

Otázkou je, zda Šimon skutečně uvěřil v evangelium anebo byl jen pokrytcem, který se snažil získat své ztracené postavení v Samaří skrze zamýšlené nově nabyté „magické“ schopnosti.

2.3.2 Šimon kouzelník v Irenejově díle

Irenej ve 22. kapitole svého díla cituje téměř celou pasáž ze *Skutků apoštolů* o Šimonu kouzelníkovi a následně přidává další informace o jeho původu a vzniku jeho kultu. Dozvíme se tak od něj, že Šimon Samařský, jenž sám sebe považoval za nejvyššího boha, vykoupil ve fénickém Týru z otroctví prostitutku jménem Helena, kterou ztotožnil s Ennojou čili Myšlenkou, aiónelem z gnostické soustavy. S touto Myšlenkou pak Šimon-Bůh zplodil anděly a archanděly, kteří stvořili tento svět. Ze žárlivosti však nevděční potomci zavrhli svoji matku a uvěznil ji v lidských tělech skrze stěhování duší, během něhož se převtělila např. do Heleny Trojské, aby se nakonec ocitla v těle prostitutky Heleny. Svého otce tito nevděčníci nepoznali, takže ho nemohli uvěznit. Ten se již nemohl dívat na nehodné skutky, kteří jeho potomci pá- chali, a proto sestoupil na zem v podobě Šimona a tím, že vykoupil prostitutku Helenu z otroctví a počal s ní žít, se opět spojili v božskou jednotu, čímž mělo být spaseno lidstvo, přesněji řečeno ti, kteří Šimona následovali. Andělé a archandělé jsou tedy dle této teorie nižší bohové lidstva – démiurgové, pochopitelně včetně Jahveho, a proroci pouzí jejich přísluhova- či a jejich vláda má být Šimonem svržena.

Podstatné je ovšem to, že Šimon kouzelník měl mnoho stoupců, žáků a následovní- ků, kteří aktivně provozovali magii také skrze sex, zaříkání a zaklínání. Souvislost mezi Ši- monem kouzelníkem a názvem myšlenkového směru či přímo vznikem gnóze pak vidí Irenej konkrétně takto: „*Mají též obraz Šimónův v podobě Joviše a Helenin v podobě Minervy a klanějí se jim; ano mají i název dle původce toho bezbožného učení, Šimóna, slujíce Šimoníky;*

a od nich má své počátky křivě tak zvané poznání (γνώσις gnósis), jakož lze z jich vlastních řečí srozuměti.³⁹

Podle výše zmíněného svědectví Irenejova si tak můžeme Šimona kouzelníka s jeho žáky představit jako pouťovou skupinu kejklířů, podvodníků a nevěstek, která dorazila jednoho dne i do samého tehdejšího centra světa, tedy do Říma. Irenejovo ztotožnění Šimona a Heleny s nejvyššími božstvy římského pantheonu pak vypovídá cosi o napjatých vztazích křesťanů s římskou mocí, což Irenej ještě podtrhne zmínkou o tom, že císař Claudius nechal postavit Šimonovi oslavnou sochu pro jeho kouzelnické umění.⁴⁰

2.3.3 Šimon kouzelník ve Skutcích Petrových a v díle svatého Justina Martyra

Postava Šimona Kouzelníka se objevuje také v apokryfním řecky psaném textu *Skutky Petrovy*, který byl však napsán nejdříve až kolem r. 190, tzn. v době, kdy Irenej již své dílo dopisoval, zatímco Irenej zmiňuje Šimona hned v první části své knihy, kterou napsal minimálně o patnáct let dříve. To je možná částečné vysvětlení, proč do svého textu o Šimonovi nezakomponoval dějově propracované pasáže ze *Skutků Petrových*. V nich je barvitě popsán okázalý příchod Šimonův do Říma v době, kdy v něm nebyl přítomen apoštol Pavel. Toho Šimon využil a mnohé křesťany obloudiv a svedl z pravé cesty senzačními kousky, v první řadě levitací: „Zítřa, asi o sedmé hodině, mne uvidíte letět nad městskou bránou, budu vypadat stejně, jak mě vidíte teď, když s vámi mluvím.“⁴¹

Později je však v textu vylíčen souboj Šimona s apoštolem Petrem, který se vrátil do Říma. Dá se říci, že zde ožívá starý spor ze Samari známý ze *Skutků*, v němž byl Šimon poražen a zahanben (zatracení Petrem pro jeho pokus o simonii). Zatímco Petr uzdravoval nemocné, Šimon jej dráždil nezbednými kouzly. Vše vyvrcholilo, když se Šimon vychloubal, že je mocnější než Ježíš Kristus a demonstroval další levitaci. Díky přímluvné modlitbě Petrově se Šimon zřítíl na zem a komplikovaně si zlomil nohu. Byl odnesen mimo Řím a při amputaci zraněné nohy zemřel.

Některé pasáže z tohoto textu týkající se Šimona jsou však pravděpodobně převzaty z mnohem staršího textu *Apologia I*, (26.56) svatého Justina Mučedníka. Podle něj byl císař

³⁹ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Ireneia biskupa a mučedníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*. Knihtiskárna Cyrilometodějská, Praha, 1876. 579 s.

⁴⁰ Pozn. aut.: Tento údaj dále převzali Tertullianus i Eusebius a referujeme o něm v následující kapitole.

⁴¹ (ed.) DUS, Jan A. a POKORNÝ, Petr. *Příběhy apoštolů – Novozákonní apokryfy II*. Praha: Vyšehrad, 2003. 568 s. ISBN 80-7021-593-3.

Claudius Šimonovými kouzly natolik uchvácen, že mu nechal postavit sochu s nápisem *Simoni Deo Sancto (Šimonovi, Bohu svatému)*. Tuto teorii svého času podporovala socha, nalezená v Římě r. 1574, která obsahuje nápis *Semoni Deo Sanco Deo Fidio sacrum*. Odpůrci této teze naopak uváděli, že tato socha byla postavena sabinské modle jménem Semo⁴². V dnešní době již víme, že socha byla bezpochyby zasvěcena starořímskému bohu přísahy Semonu Sankovi, jak na to upozorňuje i Kurt Rudolph.⁴³

2.3.4 Šimon Kouzelník – doba působení, jeho žáci a vznik gnóze

Pokud bychom za zakladatele gnóze opravdu považovali Šimona kouzelníka a brali za bernou minci údaje z NZ, díla svatých Justina a Ireneje, pak bychom vznik gnóze mohli datovat do první poloviny prvního století, asi do let 30 až 56. Ve *Skutcích* jsme svědky raného působení apoštolů nedlouho po velikonočních událostech, přičemž zde se Šimon objevuje poprvé, a již jako zkušený kouzelník, který dokáže ovlivňovat okolí ku svému prospěchu. *Skutky* o jeho smrti nehovoří. Dle Justina a Ireneje přišel Šimon do Říma za vlády císaře Claudia (vládl v letech 41 až 56) a dle Justina někdy v této době zemřel následkem pádu, který mu způsobil apoštol Petr. Přestože není známo, že by Šimon po sobě zanechal nějaké písemnosti, mágovo učení jeho smrtí neskončilo, ba právě naopak. (Lépe řečeno Hippolytos Římský ve svém díle cituje z údajného Šimonova spisu *Velký výklad (Apofasis megalé)*, který se však nedochoval a podle odborníka na gnózi Kurta Rudolpha Šimon nebyl autorem tohoto nedochovaného díla.⁴⁴)

U Ireneje (*kniha 1., kapitola 23*) se dočteme, že Šimonovým nástupcem, přesněji řečeno novým vůdcem sekty šimonistů, byl jistý Menandros z Kapparatea v Samaří. Jeho učení bylo v zásadě podobné Šimonovu s tím rozdílem, že nejvyšší Mocnost prý je nepoznatelná. Menandros však byl jako Spasitel poslán na zemi a těm, kteří se od něj nechají pokřtít, přinese nesmrtelnost, věčné mládí a navíc schopnost porazit zemské anděly-demiurgy.⁴⁵ Menadros

⁴² DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda, *Poznámka 1 na str. 70*. In: *Svatého otce Ireneje biskupa a mučedníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*. Knihtiskárna Cyrilometodějská, Praha, 1876. 579 s.

⁴³ RUDOLPH, Kurt. *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 293.

⁴⁴ „Tento spis lze těžko považovat za Šimonovo dílo, jedná se pravděpodobně o svého druhu filosoficko-spekulativní výklad výroků připisovaných Šimonovi jeho školou ve 2. stol.“ RUDOLPH, Kurt. *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. 456 s. ISBN 978-80-7021-427-8.

⁴⁵ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Ireneje biskupa a mučedníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 71.

působil hlavně v syrské Antiochii a jeho smrt se datuje zhruba kolem r. 80. Ani v jeho případě se nedochovaly žádné jeho texty, proto jeho učení známe jen z citací v textech jeho křesťanských odpůrců, jakými byli Justin Martyr, Irenej a Tertullian.

Ani Menandros však nezůstal bez pokračovatelů. U Ireneje (kniha 1. kapitola 24) se dočteme o jakémsi Satornilovi či Saturninovi z Antiochie, pokračovateli Menandra. Také podle něj nejvyšší bůh stvořil anděly, kteří se pokusili stvořit člověka k obrazu svému. Neměli však dost síly, proto se člověk plazil po zemi jako červ a nebyl schopen vzpřímené chůze. Tu se nad ním smiloval nejvyšší Bůh a poslal mu božskou jiskru, díky které se člověk vzpřímil a mohl plnohodnotně žít. Kristus je prý synem nejvyššího Boha, který přišel porazit židovského Jahveho, jednoho z andělů. Rozmnožování prý je od Satana a maso se jíst nemá. Jen ti budou Kristem spaseni a k nejvyššímu Bohu se navrátí, kdo se sexu a požívání masa budou vyhýbat. Dalším pokračovatelem Šimonovým byl egyptský Basilidés (zemřel kolem r. 185), jenž tvrdil, že své učení má od Jidášova nástupce apoštola Matěje, přičemž prý jen ten, kdo zapře Krista, bude spasen. Podle Eusebia byl Basilidés autorem čtyřadvaceti nedochovaných spisů o evangelích.⁴⁶

Vrstevníkem Basilida byl Karpokratés Alexandrijský, působící hlavně v Kefalónii, kde se oženil a jeho syn Epifanés o něm napsal spis *O poctivosti*.⁴⁷ Navzdory tomu shodně dle Ireneje, Kleménse Alexandrijského a Tertulliana byl prý Karpokratés kouzelník a zvrhlík holdující nevázanému sexu s kýmkoli, obžerství a dalším neřestem. Karpokratés kázal, že lidstvo je stvořeno mnohem nižšími anděly a že člověk by měl za života projít naprosto všemi zkušenostmi, pozitivními i negativními, aby se po smrti dostala jeho duše k Bohu. A tak se i v jeho případě v podstatě jednalo o naprosté překroucení Písma svatého.

2.3.5 Valentínos a valentiniáni

„Pravé poznání (*gnósis aléthés*) jest učení apoštolské a praústava církve po celém světě,“⁴⁸ sdělí nám Irenej, nežli se pustí do podrobné vivisekce gnóze. První kniha jeho díla se kromě jiných heretických sekt jako byli ebjonité či stoupenci Markiona ze Sinopé, zabývá

⁴⁶ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 72

⁴⁷ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 75-77.

⁴⁸ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 75-77.

rovněž gnostickými skupinami ofitů, sétovců a kainitů, přičemž za zakladatele gnóze považuje Šimona Mága, známého z NZ, jemuž jsme se věnovali výše.

Největší prostor v první knize však Irenej věnoval významné gnostické skupině valentiniánů, přičemž jejich zakladatel Valentínos byl zprvu křesťanským učitelem, podle Tertulliana dokonce navrženým na biskupa. Narodil se na začátku 2. století v Egyptě a helénistického vzdělání platónského směru se mu dostalo v Alexandrii, tam se také stal křesťanem a tuto víru zde vyučoval. Později odešel do Říma, kde si vedl úspěšně rovněž jako básník (jedno z mála jeho dochovaných děl je právě gnostická báseň *Žeň*). Snad díky této zálibě přizpůsobil si křesťanské učení svému básnickému založení. Těžko jinak posoudit následující řádky, jimiž Irenej popisuje Valentínovo učení, respektive pokus o gnostickou theogonii: „*Povídají totiž, že jest v neviditelných a nevyslovitelných výšinách jeden dokonalý odvěký aión (Prabytost). Ten pak má u nich jméno Proarché (Prapůvod) a Propator (Praotec) a Bythos (Propast) a jest prý neobsažitelný a neviditelný, pročež i věčný a nezplozený, a byl prý v hluboké tichosti a klidu po nesmírné věky časové. S ním pak byla prý i Ennoja (Myšlenka), která jim i Charis (Milost) i Síga (Tichota) slove. A ten Bythos prý si jednou umyslí, že sebe vyplodí počátek všech věcí a tento svůj plod, který vyplodí umyslí, položit jako símě v Sígu, která s ním bytovala, jako v lůno mateřino.*“⁴⁹

Významnou roli ve Valentínově učení hrály číselné vzorce, neřkuli číselná magie tzv. gematrie, a názory filozofa a matematika Pythágora. Ale zpět k Valentínově theogonii. Ze spojení Praotce s Myšlenkou se narodily aióny (božstva) jménem Nús (Rozum) a Alétheia (Pravda), přičemž Rozum byl rovnomocný svému stvořiteli. Podle Valentína jsou tyto čtyři božstva, tedy Praotec, Myšlenka, Rozum a Pravda, první pythagorovskou čtveřicí, čímž už se dostáváme k číselné magii. Rozum pak sám ze sebe zrodil Loga (Slovo) a Zóu (Život), v němž je počátek veškeré Plerómy (Plnosti). Slovo a Život pak spolu zplodili (a zde se dostáváme na tenký led incestu) Člověka a Církev (Anthrópos a Ekklésia), což je tedy druhá pythagorovská čtveřice.

Podle Valentína byly všechny aióny oboupohlavní. Jak Rozum porodil Slovo a Život (zda mu podobně jako Pallas Athéna Diovi vyšly hlavou či nikoli), to nevíme. Důležitá je však pro nás Irenejova informace, že dle valentiniánů božstva Člověk a Církev spolu zplodili (tedy opět incest) dalších dvanáct aiónů, z nichž ten poslední, tedy dvanáctý, se jmenoval

⁴⁹ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířství s některými dodatky*, s. 4 a 5.

Sofia (Moudrost). V jistých ohledech připomíná gnostická theogonie Valentínova staré řecké báje a pověsti s pantheonem olympských bohů, kde bují všelijaké nemravnosti. Sofia (Moudrost) vdaná za Theléta (Úradek), se totiž dá strhnout (paradoxně vůči svému jménu a atributu) k nečisté vášni spočívající v touze po „poznání“ (v erotickém smyslu ovšem) nejvyššího aióna - Praotce. Situace se stává lehce nepřehlednou, zvláště když Praotec posílá Sofii do cesty aióna jménem Horus (Konec, Mezník). Tento chaos má, jak se záhy ukáže, fatální následky, neboť Sofie „porodila prý bytost' nestvůrnou ženskou, podle přirozenosti své (...) Obrátila se pak a hleděla k Otci svému se navrátiti (...) Prosili pak s ní i druzí aiónové, nejvíce však Nús. Z toho prý první původ vzala bytnost hmoty, z nevědomosti totiž a ze zármutku a bázně a strachu.“⁵⁰

Můžeme z toho zřejmě vyvodit závěr, že nebetyčně vysoko sídlící aión (Prabytost, Prapůvod, Praotec) zplodil s něčím nebetyčně nižším, dvanáctým potomkem aiónů Člověka a Církve (fakticky tedy s aiónem třicátým, alespoň tak to spočítal Valentínos), jenž nazýváme Moudrostí, něco tak nízkého a ubohého jako je hmotný člověk. O utrpení dvanáctého aiónu ještě později uslyšíme. Výše zmíněná valentiniánská verze stvoření a jejich gnostická filozofie se rovněž otiskla např. do *Evangelia pravdy*, nalezeného v Nag Hammadí a navazujícího na jiný gnostický traktát jménem *Tajná kniha Janova*.

Ohledně Irenejových pramenů k obsáhlému materiálu valentiniánů uvádí Kurt Rudolph následující: „Irenej sám udává, že použil písemná (komentáře) a ústní vyjádření valentinovců, což se též zčásti potvrdilo. Při bližším pohledu se ovšem brzy ukáže, že jeho znalosti byly velmi omezené a jednostranné; nejlépe je obeznámen s Valentínovými žáky Ptolemaiem a Markem.“⁵¹

2.3.6 Ofité a sětovci

V minulé kapitole jsme si podrobně rozebrali gnostické učení sekty valentiniánů, které se však na první pohled liší (ovšem pouze formálně) od jiných gnostických skupin. K tomu, proč tomu tak je, uvádí Pokorný následující: „Pro pochopení gnose je podstatné soustředit se na základ onoho zvratu, konverzi, v níž se gnostik odvrací od světa a hledá boha ve svém

⁵⁰ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Ireneia biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 4 a 5.

⁵¹ RUDOLPH, Kurt. *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*. 1. vyd.

Praha: Vyšehrad, 2010. 456 s. ISBN 978-80-7021-427-8.

vlastním nitru, aniž by se vzdával jednotlivých biblických témat. Dějinné počátky gnostického myšlení jsou nám nedostupné, ale základní strukturu tohoto duchovního jevu lze demonstrovat na příkladu Eirénaiova referátu o gnostické skupině Ofitů (z řeckého ofis = had). Adam je podle nich záměrně držen v zajetí hmoty a nevědomosti, protože stvořitel hmotného světa, jenž je ve skutečnosti nižším bohem, nechce, aby člověk poznal pravého boha, aby se tak osvobodil z područí. Zakazuje mu jíst ze stromu vědění dobrého a zlého a nebýt hada, jenž přinesl poselství z božského světa („Budete jako bohové“), zůstal by člověk v područí hmoty. Hada chápou Ofité jako vtělení božské Moudrosti, jako Prométhea nového lidství a hadovitě stočená střeva v nitru každého člověka jsou v jejich výkladu znamením božské síly, držící v lidech a schopné udusit vliv Stvořitele – Démiurga.⁵²

Uctívání hada se též věnovala skupina naasejců (z hebrejského nácháš = had), jež byla s ofity pravděpodobně v kontaktu. Po nich nám zůstal *Naasejský traktát*.⁵³ Je zde tedy podstatný rozdíl od formální podoby myšlenkového systému valentiniánů, důležitý je však společný prvek vymezení se vůči křesťanským textům, zahrnutým později do biblického kánonu. Dalším společným prvkem jsou pak stejné otázky, které si všechny gnostické skupiny kladly a božstvo Člověk, díky němuž se za zbožštělé (respektive za živoucí bohy) považovala i většina gnostiků.

Další gnostickou odnoží byli sétovci, kteří uctívali Adamova syna Seta, z něhož se dle Bible zrodilo lidstvo a u nichž hrál významnou roli ženský prvek v podobě božstva Barbeló, což byl jen jiný výraz pro Sofii (Moudrost). Také tato skupina po sobě zanechala několik významných textů nalezených v Nag Hammadí (např. *Evangelium Egyptanů*, *Podstata archontů* aj.) Dle Ireneje byli sétovci úzce svázáni s ofity, z nichž vznikli, když místo uctívání hada počali uctívat Seta. Jinou skupinou, která podle Ireneje vzešla z ofitů a sétovců byli kainité.

2.3.7 Kainité a Jidášovo evangelium

O skupině kainitů se Petr Pokorný ve své knize věnované gnostikům *Píseň o perle* zmiňuje jen okrajově: „Na jednom pólu opozice proti židovskému výkladu Starého zákona

⁵² POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*, s. 54 a 55.

⁵³ Pozn. aut.: „Hada, který pojídá svůj ocas“ (tzv. *ofis uroboros*) uctívali jakožto symbol věčného koloběhu života a smrti už staří Feničané a tento symbol později převzali středověcí alchymisté.

*stojí Ofité s těmi skupinami, které v bratrovrahu Kainovi (Gn 4) viděli kladného hrdinu, jenž se vzepřel nižšímu bohu Stvořiteli.*⁵⁴

Pro více informací se proto opět musíme obrátit k Irenejovi z Lyonu, jenž jim věnuje poslední kapitolu první knihy svého díla s názvem *O Kainitech* (viz.....). Kain byl sice v jejich učení jedním z jejich vzorů, velkou roli v něm však hrál i Jidáš Iškariotský, alespoň se to dočteme u Ireneje. Významný americký teolog a religionista Bart D. Ehrman k tomu uvádí: „*Toto je tedy v kterémkoli starověkém textu naše první zmínka o Jidášově evangeliu. Ireneus nenaznačuje, že by byl onu knihu sám četl, takže nevíme, zda ji popisuje na základě poznání z první ruky nebo podle doslechu, nebo zda se jen prostě dohaduje, co musela kniha tohoto druhu obsahovat.*“⁵⁵

Ohledně názvu sekty kainité musíme však být obezřetní, neboť jak nás upozorňují závěry Mezinárodního kongresu Kodexu Tchacos, jenž se uskutečnil na Riceově univerzitě v texaském Houstonu, konkrétně např. britský teolog a religionista Alastair Logan anebo nizozemský patrista a odborník na gnózi Johannes van Oort⁵⁶, Irenej z Lyonu ve svém spise přímo nenazývá sektu kainitů kainity. Mluví o nich jako o *jiných* či *dalších*, kteří vyznávali Kaina, ale nejen jeho, jak ostatně následně uvidíme při překladu inkriminované pasáže. Podle Logana a van Oorta název kainité dali sektě pozdější opisovači Irenejova díla, kteří ho vetknuli do názvu kapitoly, ať se už jednalo o pouhé písaře anebo církevní otce a herezeology jako např. Tertullianus, když přebírali látku z Ireneje. Logan se navíc domnívá, že tito tzv. kainité byli odnoží sétovců.

Bohužel konkrétně o EvJud je to u Ireneje také zmínka poslední, ačkoli o samotné postavě Jidáše se ještě dále zmiňuje. Z výše zmíněné pasáže Irenejova díla dále vyplývá, že gnostické učení bylo možno přenášet i pohlavní cestou, čehož využívali či spíše zneužívali nejrůznější potulné existence, hlásící se ke gnózi. Za všechny uvádí Irenej jistého Marka a jeho učedníky, kteří pod záminkou předání učení obloudili mnoho naivních žen, včetně křesťanek.

⁵⁴ POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*, s. 55.

⁵⁵ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*, 1. vyd., Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní Klub, 2007, 270 s. ISBN 978-80-242-1943-1.

⁵⁶ (ed.) DECONICK, April. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, s. 4 a 44-45.

2.3.8. Irenej z Lyonu: 31. kapitola O kainitech– latinský originál a český překlad⁵⁷

CAPUT XXXI

De Caianis⁵⁸

31.1 Alii autem rursus Cain a superiore principalitate dicunt, et Esau et Core⁵⁹ et Sodomitas et omnes tales cognatos suos confitentur; et propter hoc a factore impugnatos, neminem ex eis malum accepisse. Sophia enim illud quod proprium ex ea erat abripiebat ex eis ad semetipsam. Et haec Iudam proditorem diligenter cognovisse dicunt, et solum prae caeteris cognoscentem veritatem, perfecisse prodicionis mysterium: per quem et terrena et caelestia omnia dissoluta dicunt. Et confinctionem adferunt huiusmodi, Iudae evangelium illud vocantes.⁶⁰

Kapitola 31

O kainitech

31.1 Jiní pak zase říkají, že Kain pochází z archetypální Moci a uznávají i Ezaua a Korácha i Sodomitany a všechny jim podobné za své příbuzné. Sice jsou prý kvůli tomu stíháni od Stvořitele, ale nikdo z nich neutrpěl žádnou újmu. Sofia z nich totiž údajně vstřebala to, co bylo její. A to prý dobře věděl i zrádce Jidáš, neboť sám poznal pravdu lépe než jiní, proto také vykonal tajemství zrady. A tak skrze něho došlo k rozpojení všech pozemských i nebeských věcí. A uvádějí k tomu falešný spis, jenž nazývají Jidášovo evangelium.

⁵⁷ Autor této práce se pokusil o nový respektive aktualizovaný český překlad s přihlédnutím k překladu Desoldovu a anglickému překladu van Oortovu.

⁵⁸ Pozn. aut.:Podle názoru odborné veřejnosti byl název kapitoly *O kainitech* dodán až pozdějšími opisovači Irenejova díly, případně jeho pokračovateli, jak jsme již uvedli výše.

⁵⁹ Pozn. aut.:Jedná se o latinský zápis Kóracha, syna Ezaua (Gn 36, 5).

⁶⁰ Uvedenou pasáž překládá do angličtiny profesor Johannes van Oort z Utrechtské univerzity ve svém článku *Irenaeus on the Gospel of Judas: An Analysis of the Evidence in Context* následovně: „And others again declare (that) Cain (was) from the superior Principle, and they confess that Esau and Korah and the Sodomites and all such people are their cognates: and for this reason attacked by the Creator, none of them has suffered harm. For Sophia snatched away that which belonged to her out of them to herself. And Judas, the betrayer, they say, had got a thorough knowledge of these things; and he alone, knowing the truth above all the others, accomplished the mystery of the betrayal. Through him all things, both earthly and heavenly, have been dissolved, as they say. And they adduce a composed work to this effect, which they call *The Gospel of Judas*.“ In: (ed.) DECONICK, April. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16, S. 44.*

§

31.2 *Iam autem et collegi eorum con-scriptiones, in quibus dissolvere opera Hysterae adhortantur: Hysteran autem fabricatorem caeli et terrae vocant. Nec enim aliter salvari eos nisi per omnia eant, quemadmodum et Carpocrates dixit. Et in unoquoque peccatorum et turpium operationum angelum adsistere, et operantem audere audaciam et immunditiam inferre, id quod inest ei operationi, angeli nomine dicere: „O tu, angele abutor opere tuo; o tu, illa potestas, perficio tuam operationem.“ Et hoc esse scientiam perfectam, sine timore in tales abire operationes, quas ne nominare quidem fas est.*⁶¹

§

31.3 *A talibus /matribus/ et patribus et proavis eos qui a Valentino sint, sicut ipsae sententiae et regulae /ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere et in medium adferre dogmata ipsorum, si qui forte ex his paenitentiam agentes et convertentes ad unum solum conditorem Deum et factorem universitatis salvari possint, reliqui autem iam non abstrahantur a prava quasi verisimili*

§

31.2 Já jsem pak sebral rovněž další jejich spisy, v nichž povzbuzují k svobodnému páchání skutků pohlaví - pohlaví pak nazývají původcem nebe i země - neboť nikdo prý nemůže být spasen mimo toho, kdo vše vyzkoušel, jak tomu učil i Karpokratés. Každému tomu hříchu a ohavnému činu je prý přítomen Anděl, a ten, kdo jej chce spáchat, má se prý odvážit a ohavnost toho činu ve jménu toho Anděla vykonat a říct: "Ó, ty Anděli! Já užívám tvého díla! Ó, ty Mocnosti, já páchám tvůj skutek!" A to je podle nich dokonalé poznání dopouštět se bez bázně takových skutků, které nelze ani vyslovit.

§

31.3 Zřejmě jsme museli dokázat, že valentiniáni pocházejí od takových rodičů a prarodičů, jak se jim samým zdají jejich náhledy a pravidla, a jejich učení vynést na světlo, aby snad někteří z nich činili pokání a obrátili se k jedinému Stvořiteli a Bohu, původci všehomíra, a tak byli spaseni. A jiní pak aby se nedali svádět jejich nepravou ač působivou přesvědčivostí (valentiniá-

⁶¹ Pozn. aut.: V podstatě se jedná o klasickou černou mši, založenou na sexuálním aktu při vzývání božstva, jak ji od gnostiků mnohem později převzali okultisté a satanisté, např. Aleister Crowley aj.

suasione eorum, putantes maius et aliquid altius ab his scituros se mysterium, sed a nobis bene discentes quae ab illis male docentur, derideant quidem doctrinam ipsorum, illorum autem misereantur qui adhuc in his tam miseris et instabilibus fabulis tantam elationem adsumpserunt, ut meliores semetipsos reliquis propter talem agnitionem, immo ignorantiam, arbitrentur. Detectio autem eorum haec est; sive adversus eos victoria est sententiae eorum manifestatio.

§

31.4 Quapropter conati sumus nos universum male compositae vulpiculae huius corpusculum in medium producere et aperte facere manifestum: iam enim non multis opus erit sermonibus ad evertendum doctrinam ipsorum manifestam omnibus factam. Quemadmodum bestiae alicuius in silva absconditae et inde impetum facientis et multos vastantis, qui segregat et denudat silvam et ad visionem perduxit ipsam feram iam non elaboravit ad capiendam, videntes quoniam ea fera fera est – ipsis enim adest videre et cavere impetus eius et iaculari undique et vulnerare et interficere vastatricem illam bestiam – , sic et nobis, cum in manifestum / redigerimus eorum abscondita et apud se tacita mysteria, iam non erit necessari-

nů), kvůli které by se mohli domnívat, že by se od nich (valentiniánů) mohli dozvědět nějaké větší a vyšší tajemství; nýbrž aby se právě od nás učili tomu, o čem oni (valentiniáni) bludně vyučují. A jejich učení (valentiniánů) aby se vysmáli a je samé, když se dosud těmi bídnými a bezdůvodnými bajkami tak vychloubají, že se pro takové vědění či spíše nevědění považují za lepší než jiní, aby pak politovali. Odhalení jejich bludu (valentiniánů) je vítězstvím nad nimi anebo jejich porážkou.

§

31.4 A snažili jsme se tedy odhalit veřejnosti celé to tělo špatně složené lištičky, abys ho pochopil. Protože jakmile tu nauku každý pozná, nebude třeba mnoho řečí k jejímu vyvrácení. Jako když je nějaká divoká šelma ukrytá v lese a odtud činí své zhoubné útoky a někdo pak ten les vymýtí a vyseká, čímž způsobí, že na šelmu bude vidět, takže se pak již nesnaží, aby ji chytil a bylo vidět, že šelma je šelmou - neboť je možné vidět zhoubnou šelmu a vyvarovat se jejich útoků a střilet po ní ze všech stran, ranit ji a zabít: tak i my, když jsme jednou odhalili jejich tajná a jimi skrývaná tajemství, nebudeme již mít potřebu, abychom mnoha slovy poráželi jejich výmysly. Nyní se jistě můžeš, ty a tvoji druzi, obořit na tyto

um multis destruere eorum sententiam: adest enim et tibi omnibus qui tecum sunt ad haec quae praedicta sunt exerceri et evertere nequam ipsorum doctrinas et inconditas et (non) apta veritati ostendere dogmata.

Cum igitur haec sic se habeant, quatenus promisi, secundum nostram virtutem inferemus eversionem ipsorum, omnibus eis contradicentes in sequenti libro – enarratio enim in longum pergit, ut vides –, et viatica quoque dabimus ad eversionem ipsorum, occurrentes omnibus sententiis secundum narrationis ordinem, ut simus non tantum ostendentes, sed et vulnerantes undique bestiam.

2.3.9 Tématický rozbor Irenejovy kapitoly o kainitech

V prvním odstavci kapitoly o kainitech se od Ireneje dozvíme, že existuje jistá skupina vyznavačů Kaina, Ezaua a jeho syna Kórača, obyvatel Sodomy a jim podobných, včetně Jidáše. Ten je označen za toho, který poznal pravdu lépe než jiní a díky němu byl rozdělen svět věcí nebeských a pozemských. Kainité pak používají knihu nazvanou Jidášovo evangelium. Od Stvořitele (myšleno od starozákonního židovského Boha) jsou sice zatraceni, což jim ale nevádí, neboť ten nad nimi nemá žádnou moc, protože oni jsou součástí aiónu jménem Sofia (Moudrost).⁶²

V druhém odstavci nás Irenej informuje o existenci jakýchsi iniciačních rukověti motivačního charakteru nabádajících k pohlavnímu styku mezi příslušníky sekty kainitů podle gnostika Karpokrata. Toto chování má být posvěceno prostřednictvím modlitby k andělovi.⁶³

Ve třetím odstavci uvádí autor důvody, které ho vedly k podrobné analýze sekty valentiniánů.⁶⁴

objevené bludy, vyvrátit jejich bezbožné a odporné výmysly a uvidět pravé učení.

Nicméně když jsem to slíbil, budeme i nadále, jak je jen možno, hledět na to, jak bychom je porazili, všem odpovíme v knize druhé (vypravování se, jak vidíš, prodlužuje), a podáme také velikou zbraň a pomoc k jejich překonání, pořádně na všechny jejich články odpovíme, abychom tak tu šelmu nejenom odhalili, ale i ranili ze všech stran.

⁶² Ohledně gnostických systémů viz kapitolu 1.3 a ohledně Sofie (Moudrosti) viz kapitolu 2.3.5 této práce.

⁶³ V rámci této práce se tématu věnujeme v posledním odstavci kapitoly 2.3.4.

Ve čtvrtém odstavci autor zdůvodňuje, proč vůbec napsal své dílo.⁶⁵

2.4 Absence hermetické gnóze v díle Ireneje a možný zpětný vliv hermetismu na křesťanství

Pozoruhodné je, že Irenejovi zcela unikla hermetická gnóze, alespoň nám o ní nepodává žádnou zprávu, přestože za dobu vzniku textů z *Corpus hermeticum* se považuje již 1. století, přičemž část z nich byla nalezena rovněž v Nag Hammádí. Za nejvýznamnější z těchto Egyptů řecky napsaných traktátů je považován *Poimandrés* (řecky *Pastýř člověka*), o němž Petr Pokorný píše: „*Viditelný svět je v Poimandrovi sice skoro novoplatónsky odvozen od světa duchovního, ale prakticky je od něho oddělen mnoha elementy a sférami s jejich Správci, které jej svírají řetězem osudové nutnosti (odst. 9-11). Po kosmogonii následuje zjevení o vzniku člověka: Nebeský Člověk, syn nejvyššího božstva Nús (tj. Rozum, Mysl), uzavře omylem manželství s hmotnou Přírodou – s výtvozem svého nezdárného bratra, který nebyl s to tvořit duchovně. Nebeský Člověk totiž ve vodách země uviděl svůj vlastní obraz a domníval se proto, že se spojuje s bytostí sobě rovnou. Tak se stal pozemským člověkem, poddaným osudu (odst. 14 a 15), byl rozdělen na muže a ženu a rozdroben do mnoha lidských bytostí, které se rozmnožují podle přání stvořitele viditelného světa (odst. 18).*“⁶⁶

Co je však zajímavější, kromě kosmogonie se z textu dozvíme i o posmrtné zkušenosti. Na otázku člověka, co se totiž bude dít v okamžiku jeho smrti, odpovídá *Poimandrés* takto: „*Nejprve při rozvázání látkového těla předáváš samo toto tělo k proměně: Podoba, kterou jsi míval, přestává být zjevnou, a ty předáváš daimonu svou povahu zbavenou působnosti. Tělesné smysly se navracejí zpět do svých zdrojů, přičemž se rozpadávají na části a posléze znovu začleňují do soustavy působností. Vznětlivost a touha se pak stahují do nerozumné Přirozenosti.*“⁶⁷

Následně musí duše projít sedmi sférami, aby se očistila, stala se jednou z Mocností a s ostatními vystoupala až k nejvyššímu Bohu.

Je prokázáno, že gnostické texty v Egyptě měly určitý vliv na tamní mnichy, kteří tyto texty přepisovali, zvláště skupiny z pachomiovských klášterů. Ostatně texty z Nag Hammádí

⁶⁴ O sektě valentiniánů a jejím zakladateli Valentínovi pojednáváme v kapitole 2.3.5.

⁶⁵ Viz kapitolu 2. této práce.

⁶⁶ POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*. 1. vyd., s. 211.

⁶⁷ CHLUP, Radek. *Corpus Hermeticum*. 1.vyd. Praha, Herrman & synové, 2007. 439 s. ISBN 978-80-87054-09-3.

byly nalezeny právě v blízkosti jednoho z těchto klášterů ve Fáv Qiblí, o němž se předpokládá, že je tam mniši ukryli. Tudíž se zdá, že tyto texty mohly mít nějaký vliv i na křesťanské myslitele, rozvíjející mnišství, např. u Euagria, o čemž píše docent Václav Ventura ve své knize *Spiritualita křesťanského mnišství*.⁶⁸

2.5. Současný pohled na Irenejovo dílo skrze diachronní metodu

Jak jsme již výše zmínili, po finálních výstupech nálezů NHC přestalo být Irenejovo dílo na výsluní a řečeno terminologií dnešní doby, je již dle některých badatelů překonáno, neboť jak poznamenává současný odborník na gnózi Kurt Rudolph: „*Irenejova jednostranná orientace v naukách, dle níž se pokouší klasifikovat a vytvářet filiaci sekt a jejich zakladatelů, celkově však polemicko-apologetický záměr blamovat („odhalit“) protivníky, tzn. vytáhnout na světlo jejich údajná mystéria, a tím prokázat jejich mylnost a lživost, značně omezuje jeho výklady.*“⁶⁹

Použitím optiky synchronní metody však zjistíme, že Irenejovým cílem rozhodně nebylo objektivně informovat vědce osmnáct století po jeho smrti, nýbrž upozornit své současníky na nebezpečná učení, která by mohla rozvrátit prvotní církev. A v tomto smyslu rozhodně uspěl.

⁶⁸ „Otevřenou otázkou zůstává, zda byl Euagrios tímto textem inspirován přímo, nebo zda vycházel z celého spirituálního klimatu. Jak upozornili někteří badatelé, je docela možné, že teorie o těchto temných silách mohla čerpat inspiraci i v gnózi a některých astrálních náboženských představách. Podle Poimandra NÚS demiurg (druhý NÚS) stvořil sedm vládců nad sférami. Tito duchové (PNEUMATA) jsou charakterizováni negativně, odráží se to i v mravní rovině, neboť jsou s nimi spojeny základní neřesti, s nimiž musí bojovat duše směřující k osvobozující gnózi.“ VENTURA, Václav, *Spiritualita křesťanského mnišství I – Od prapočátků po svatého Jana Zlatoústého*, s. 163.

⁶⁹ RUDOLPH, Kurt. *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. 456 s. ISBN 978-80-7021-427-8.

3 Jidáš v díle Ireneově

O Jidášovi píše Irenej dále ve dvacáté kapitole své druhé knihy v tom smyslu, že byl kainity ztotožněn s dvanáctým aiónem Sofíí (Moudrostí) respektive Enthymesé (Myšlenkou) a s jeho utrpením, což však Irenej vyvrací poukazem na to, že Jidáš jakožto dvanáctý apoštol byl po své smrti nahrazen apoštolem Matějem a že Sofia byla podle samotných gnostiků (alespoň tedy dle sekty valentiniánů) aiónem vlastně třicátým, a nikoli dvanáctým, jak jsme již uvedli výše.

A dále Irenej polemizuje s gnostickým názorem na Jidášův trpitelný konec, jenž kainité přirovnávali k utrpení Páně, respektive ostře rozlišuje mezi významem popravky Ježíše Krista a sebevraždou jeho udavače: „*Měli tedy říci, že dvanáctý aión vyvržen byl z Plerómy a na jeho místo že jiný vyplozen aneb vydán jest, má-li býti Jidášem vyobrazen. Dále pak praví, že ten aión trpěl. Jidáš pak že byl zrádcem. Kristus pak trpě muky podstoupil a nikoliv Jidáš, jak oni sami přiznávají. Nuže jak mohl býti Jidáš zrádce toho, který za nás mukám se podvoliti ráčil, podobenstvím a obrazem trpícího aióna? Ale utrpení Kristovo nebylo ani podobno utrpení aiónovu ani se nedělo stejnými případy. Neboť aiónovo utrpení směřovalo k zahubení a k zničení, takže trpitel v nebezpečí se octnul sám zahynouti; ale Kristus, Pán náš, trpěl strast' bez vášně a bez úbytku (umenšení, zeslabení); ale on sám ani nepřišel v nebezpečí porušení býti, nýbrž sám svou mocí posilnil porušeného člověka a k neporušenosti jej zpět povolal. Ten jejich aión trpěl hledaje Otce a nemoha jej nalézt; ale Pán náš trpěl, aby ty, kteří byli od Otce zbloudili ku poznání jeho a k němu přivedl.*“⁷⁰

Jistá podobnost Kaina a Jidáše pro kainity vyplývala pravděpodobně z toho, co měl společného první bratrovrah se zrádcem Páně. Vše totiž nasvědčuje tomu, že kainité (ale i jiní gnostici) vnímali lidské tělo jen jako dočasné pozemské ošacení a život na této zemi jakožto utrpení. V tomto smyslu pak ten, kdo svého bližního zabil (Kain Ábela) anebo mu dopomohl k předčasné smrti (Jidáš Ježíše), prokázal mu tak vlastně dobro, neboť duše mrtvého se tím dříve dostala k svému bohu, nejvyššímu aiónu. V Bibli je tomu samozřejmě jinak. O posledních slovech Ábela (potencionálních slovech díky za rychlý transfer na onen svět) se tam nic nedočteme, naopak Kain je za čin první vraždy (nadto bratrovraždy) proklet Bohem. Ani Ježíš Jidáše za skutek zrady nechválí a na kříži propadá zoufalství (viz perikopu o

⁷⁰ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 30.

Ježíšově smrti u Matouše: „*Eli, Eli, lema sabachthani?*“, to jest: „*Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?*“⁷¹) Tedy se zdá, že ani Ábel ani Ježíš o prokázané „dobrodiní“ v gnostickém smyslu neměli zájem, stačí jen vzpomenout perikopu modlitby v Getsemane u Marka, kde se Ježíš modlí: „*Abba, Otče, tobě je všechno možné; odejmi ode mne tento kalich, ale ne, co já chci, nýbrž co ty chceš.*“⁷²

A konečně ve 12. kapitole třetí knihy Irenej parafrázuje ve zkratce řeč apoštola Petra z NZ ohledně nahrazení odpadlého Jidáše novým apoštolem (Sk 1, 16-25): „*Muži bratří! muselo se naplnit písmo to, kteréž předpověděl Duch svatý skrze ústa Davidova o Jidáši, jenž se stal vůdcem těm, kteří jali Ježíše, poněvadž byl připočten mezi nás: Budiž přibyték jeho pustý, aniž bud', kdo by přebýval v něm (Ž. 68, 26.), a biskupství jeho vezmi jiný (Ž. 108, 8), který by totiž sbor apoštolův dle slov Davidových doplnil.*“⁷³

3.1 Jidáš v díle Ireneje skrze Papia z Hierapole

Po obsáhlejší zmínce v druhé knize Ireneje se tento o Jidášovi zmiňuje už pouze sporadicky. Pozoruhodná je však zmínka z 33. kapitoly páté knihy, kde Irenej cituje z díla Papia z Hierapole: „*To dosvědčuje i Papiáš, posluchač Janův a důvěrný přítel Polykarpův, muž starodávný, písemně ve čtvrté knize spisu svého; sepsalť totiž knih patero. A dokládá.: „Tot ovšem k věření jest věřícím“. A dále dí ještě: „A když Jidáš zrádce nevěře se tázal: „Jak bude moci Pán takové plody působiti? tu prý Pán řekl: To uvidí ti, kteříž tehďáž budou.*“⁷⁴

Uvedená pasáž se týká požehnání plodů vinné révy, které sami budou povzbuzovat světce, aby si je utrhlí, jak to vypravoval Ježíš, alespoň dle Papia z Hierapole (dnešní Pamukkale v Turecku), jenž byl prvokřesťanským biskupem žijícím asi mezi lety 65 až 140 a jehož dílo se bohužel nezachovalo jinak nežli právě v citátech u Ireneje a u Eusebia. Papias pochopitelně nemohl být svědkem této události, ale zaprotokoloval výroky Ježíše i Jidáše na základě svědectví jistého Jana. Podle Ireneje byl Papius presbyterem v kruhu apoštola Jana a přítelem Polykarpa ze Smyrny. Naopak Eusebius je toho mínění, že se nejednalo o apoštola Jana, nýbrž o presbytera Jana, což zní pravděpodobněji. Každopádně tento Papius zmiňuje

⁷¹ Mt 27, 46.

⁷² Mk 14, 36.

⁷³ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 226.

⁷⁴ DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučeníka Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, s. 467.

Jidáše jakožto modelový příklad člověka pochybujícího a Ježíšovým slovům nevěřícího, namísto třeba nevěřícího Tomáše. Navíc má tuto informace patrně od presbytera Jana, jenž ji má možná od apoštola Jana, čili se jedná o svědectví minimálně z druhé, spíše z třetí ruky. Proto je Papiasem tradovaná výpověď o Jidášovi spíše ukázkou toho, jak jednoznačně negativně byl Jidáš vnímán v prvokřesťanských kruzích.

Tento negativní obraz v očích prvotní církve byl však zvrácen gnostickou knihou *Jidášovo evangelium*, kterou zmiňuje Irenej z Lyonu ve svém díle a která byla skutečně nalezena a publikována počátkem třetího tisíciletí.

3.2 Jidášovo evangelium – nález

V minulých kapitolách zmiňované *Jidášovo evangelium* bylo dlouho považováno buď za nenávratně ztracené anebo dokonce za smyšlené. Vždyť nebylo nalezeno ani v Nag Hammádi a sotva kdo tedy pokládal za možné, že tento text ještě někdy spatří světlo světa. Proto v červenci 2004 na osmém kongresu Mezinárodní asociace pro koptská studia vzbudila informace o jeho nalezení a přípravě k vydání od emeritního profesora ženevské univerzity Rodolpha Kassera značný rozruch.

Ve skutečnosti bylo *Jidášovo evangelium* nalezeno již na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století negramotnými egyptskými venkovany, přičemž v jejich rukou byla část koptsky psaného textu poničena.⁷⁵ Další části utrpěly škody během mnoha let, kdy byl text postupně přeprořádán dále inteligentnějším domorodým kupcům, až jej nakonec zakoupila švýcarská obchodnice se starožitnostmi Frida Tchacos Nussberger, podle níž se dnes nazývá *Kodex Tchacos*, a která text věnovala *National Geographic Society*, jež jej po odborném zpracování zveřejnila. Ostatně historii nalezení a vynesení na světlo tohoto kodexu věnovali významní američtí teologové, religionisté a historici Bahrt D. Ehrman a James M. Robsinson celé knihy.⁷⁶

Zde je třeba upřesnit, že součástí třiatřiceti listů papýru v koženém *Kodexu Tchacos* jsou kromě *Jidášova evangelia* ještě další tři gnostické texty, a sice *Petrův list Filipovi*, *Jakub*

⁷⁵ Pozn. aut.: Není bez zajímavosti, že bylo nalezeno jen asi pět mil od místa jménem Oxyrhynchos, kde byly r. 1898 nalezeny fragmenty jiného gnostického textu *Tomášova evangelia*, jež bylo kompletně nalezeno až v Nag Hammádi.

⁷⁶ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. 1. vyd., Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní Klub, 2007. 270 s. ISBN 978-80-242-1943-1, ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. New York: HarperCollins Publishers, 2006. ISBN 978-0-06-117063-8.

a *Kniha Allogenéta*, přičemž obdoby prvních dvou textů byly nalezeny také v Nag Hammádí (dílo s názvem *Kniha Allogenéta* tam sice bylo rovněž nalezeno, ovšem obsahově se oba texty výrazně liší). Vznik kodexu je datován zhruba na přelom třetího a čtvrtého století, přičemž odborníci předpokládají, že původní originál EvJud, napsaný v řečtině, spadá již do století druhého.⁷⁷

Nález EvJud a jeho publikování pochopitelně reflektoval i náš přední odborník na gnózi Petr Pokorný, ředitel Centra biblických studií Akademie věd a Univerzity Karlovy, jenž byl již tehdy seznámen s krátkou ukázkou z tohoto díla, kterou zveřejnil vlastník textu. V rozhovoru pro Lidové noviny se k textu vyjádřil takto: „*Pro historickou rekonstrukci Jidášova příběhu má jen nepřímý význam. Je to již spekulativně literární dílo. Dokládá však, že Jidáš byl patrně dvojznačnou postavou, jednoznačně negativní pohled se objevuje jen v některých textech Nového zákona (Lukášovo evangelium, kniha Skutků), kde Jidáš je modelovým antipodem Ježíše. (...) Text v Jidášovi vidí vážného zájemce o to, co Ježíš přináší. Jako by odkazoval na nejstarší prameny, které se o Jidášovi vyjadřují příznivěji než navazující tradice. Jidáš chtěl možná Ježíše vyprovokovat k zázračnému prosazení království božího. Jiná možnost je, že se stal obětí silného tlaku „tajné policie“, ať už římské nebo chrámové. V textu Jidášova evangelia se nepíše, že by Jidáš Ježíše zradil, ale že ho předal.*“⁷⁸

Ještě do konce roku 2006 bylo EvJud přeloženo z koptštiny do češtiny Markem Dospělem a v podobě útlé knihy kapesního vydání se ocitlo na pultech našich knihkupectví.⁷⁹

3.2.1 Možná souvislost Jidášova evangelia s rukopisy z Nag Hammádí

Existuje souvislost mezi rukopisy z Nag Hammádí a EvJud? Tato otázka se mimo jiné řešila na konferenci, jež se uskutečnila na Riceově univerzitě v texaském Houstonu v březnu 2008, které se zúčastnili špičkoví badatelé v oborech religionistiky, teologie, historie, koptštiny apod. Současný vědecký názor se shouje v tom, že v případě EvJud se jedná se o stejný typ gnostické apokryfní literatury jako v případě rukopisů z Nag Hammádí. Napovídá tomu obsah *Kodexu Tchacos*, kde byly kromě EvJud rovněž *Petrův list Filipovi* (NHC VIII 132, 10-140, 27) a *První Jakubovo zjevení* (NHC V 24, 10 -44, 10), jejichž duplikáty byly

⁷⁷ DOSPĚL, Marek, Úvod in: *Jidášovo evangelium*, s. 16.

⁷⁸ *Rehabilitace Jidáše? Do jisté míry ano (rozhovor s profesorem Petrem Pokorným vedl Bob Friedl)* 4. 3. 2006, in Lidové noviny.

⁷⁹ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*. 1. vyd., Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2006. 64 s. ISBN 80-86791-37-8.

nalezeny již v Nag Hammádí. EvJud tam však objeveno nebylo. Nicméně podle britského teologa a religionisty Alastaira Logana je vysoce pravděpodobné, že komunita autorů EvJud se znala s komunitou autorů NHC a že existovalo více verzí EvJud⁸⁰.

Vyskytly se i názory, že v případě TchC se jedná přímo o kodex z Nag Hammádí, kteří jeho objevitelé zapomněli na místě nálezů. S tím však nesouhlasí editor NHC James M. Robinson, jenž měl možnost hovořit s Muhamadem Ali, který našel NHC a zorganizoval jejich transport skupinou svých blízkých na velbloudech do jejich vsi. Podle Robinsona žádný kodex na místě nálezů nezůstal.⁸¹ Kupodivu však Robinson nepřipouští ani možnost, že matka nálezce mohla TchC spálit, přičemž sám Robinson událost spálení neznámých částí rukopisů ve své knize uvádí.

Sám autor této práce se na základě všech výše zmíněných skutečností přiklání k názoru Alastaira Logana, že mohlo existovat více verzí či opisů anebo duplikátů EvJud a že se tedy EvJud mohlo nacházet rovněž v části kodexů NHC, zničené nálezcovou matkou. Tuto hypotézu není sice možno dokázat, na druhé straně ji ale ani není možno vyloučit.

3.2.2 Jidášovo evangelium – stručná charakteristika

V incipitu EvJud se lze dočíst následující:

„Tajné pojednání o sdělení, které Ježíš předal Jidášovi Iškariotskému během osmi dnů tři dny předtím, než slavil velikonoční večeři.“⁸²

Slovo „tajné“ v nadpisu knihy nepřekvapí, neboť na rozdíl od křesťanů gnostici neměli zájem šířit svou nauku mezi lid, protože se považovali za vyvolené. Proto přídomek „tajné“ mělo mnoho jejich textů. Tento elitářský přístup však de facto zapříčinil postupný konec gnostiků, neboť úzký okruh zasvěcenců postupně vymíral, aniž by přicházeli noví adepti, až zcela zanikl. Nebýt tak křesťanských mnichů z Horního Egypta, zvláště z Pachomiaova kláštera ve Fáv Qiblí, kteří schraňovali a prepisovali gnostické texty pro možné polemiky s tímto pro ně heretickým učením, snad bychom toho o gnózi moc nevěděli. Zajímavostí je, že

⁸⁰ (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, Leiden: Brill NV, 2009. 637 s. ISBN 978 90 04 181410.

⁸¹ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*, s. 101 až 105.

⁸² DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 3.

na rozdíl od kanonických evangelií, které se v řeckých originálech jmenují evangelium **podle** (řecky **κατά**) Marka, Matouše Lukáše a Jana, u EvJud tato slovní část chybí. Nejedná se tedy o evangelium podle Jidáše, ale o **jeho** evangelium, respektive v subscriptiu je uvedeno *Evangelium Jidáše*.⁸³ Na druhou stranu je třeba říci, že si uvědomujeme, že namísto o záměr se rovněž může jednat prostě jen o nedokonalý překlad z řečtiny do koptštiny.

Stejně jako apokryfní *Tomášovo evangelium* ani *Jidášovo evangelium* neobsahuje velikonoční události ani vzkříšení Ježíše Krista, přesněji vzato končí vydáním Ježíše jeho nepřátelům skrze Jidáše. Je to tedy gnostické evangelium napsané gnostikem pro gnostiky, pro něž vzkříšení nemělo žádný význam. Skrze své učení – gnózi totiž věřili, že pouhým jeho sdílením jsou vyvolení a tělo ze sebe v okamžiku smrti svlečou jako šaty, čímž osvobodí svou duši, která se vrátí ke svému původnímu stvořiteli a nikoli k judaisticko-křesťanskému Bohu-Demiúrgovi, jehož považovali za pouhé nižší, zlé a primitivní božstvo. Pokorný k tomu uvádí: „*Historicky však jde o autentickou větev křesťanství, bez jejichž zhodnocení propadáme jednostrannému pohledu ovlivněnému vítězným proudem vznikající obecné církve.*“⁸⁴

3.2.3 Jidášovo evangelium – stručný obsah v bodech

Na úvod je nutno předeslat, že 10 až 15 procent textu EvJud je nenávratně zničeno, a to nikoli kvůli špatnému skladování trvajícím asi 1600 let, nýbrž kvůli neodbornému zacházení laických nálezců, kteří jej skladovali v nevyhovujících podmínkách a některé části zničili dokonce záměrně (Je dokonce možné, že menší, odlomené části TchC a EvJud ještě čekají v egyptských bazarech na své objevení.) Poměrně často tak jsou v textu lakuny, jejichž obsah lze zčásti odvodit z kontextu, ne však vždy.

Ohledně identity nalezeného EvJud respektive jeho ztotožnění se stejnojmenným spisem v díla Ireneje se vyjádřil Bart D. Ehrman takto: „*Zdá se, že tu máme shodu mezi popisem Jidášova evangelia v Irenaeových spisech a textem, který se při jednom z nejvíce ohromujících archeologických nálezů dvacátého století nyní objevil.*“⁸⁵

Bart D. Ehrman dále ve své knize věnované EvJud shrnul obsah tohoto textu do několika základních bodů:

„*1. Evangelium má stejný název jako kniha, o níž se zmiňuje Irenaeus.*“

⁸³ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 52.

⁸⁴ POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*, 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 1998, 328 s. ISBN 80-7021-246-2.

⁸⁵ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*, s. 95.

2. *Je to gnostické evangelium, zřejmě napsané gnostikem a pro gnostiky.*
3. *Zpráva líčí Jidáše jako „hrdinu“.*
4. *Jedině on prý chápe Ježíše a jeho poselství; ostatní apoštolové uctívají boha tohoto světa, který není Bohem Ježíše.*
5. *Zrada je charakterizována jako dobrý skutek, který vykonal Jidáš pro Ježíše: „Převýšíš všechny (tj. ostatní apoštoly); obětuješ totiž člověka, do něhož jsem oděn! (jinými slovy právě zrada umožní Ježíši uniknout z pasti materiálního těla).*
6. *Jidášův skutek nakonec způsobí překonání materiálního světa, neboť Ježíše následují zpět do svého nebeského domova i jiní (takže „zničí“ všechno, co je na nebi i na zemi).“⁸⁶*

Podle poznámek překladatele EvJud do češtiny Marka Dospěla stojí lidská pokolení v EvJud, ale i v jiných gnostických textech, v opozici proti pokolení Séthovu neboli gnostikům, již jediní znají podstatu Ježíše.⁸⁷

3.2.4 Jidášovo evangelium – charakter Jidáše a Ježíše

Co se týká charakteru Jidáše v kanonických evangeliích, v nichž vystupuje víceméně jako negativní, v lepším případě pomýlená postava (a to až v závěrečných pasážích), v EvJud je tomu naprosto opačně. Zcela unikátní je zde chování Ježíše, jenž se často směje⁸⁸, lépe řečeno vysmívá za nevědomost svým učedníkům, kteří se za to na něj hněvají a dokonce mu v duchu spílají (sic!). Jediný Jidáš dokáže přenést přes srdce Ježíšův výsměch a má vlastní verzi toho, kým je vlastně Ježíš, přičemž se s ním na toto téma snaží hovořit. Pro tento upřímný zájem jej Ježíš vyzve k soukromému rozhovoru⁸⁹, což je v kanonických evangeliích věc neslýchaná. Kromě toho Ježíš vidí v Jidášovi – na rozdíl od ostatních učedníků – božskou jiskru. Jinou zvláštností Ježíše v EvJud je, že se svým učedníkům častokrát zjevuje v podobě dítěte (EvJud 1, 18-20).

Poprvé Jidáš vystupuje v pasáži 35, 1-27: *„Jidáš mu (Ježíšovi) řekl: „Vím, kdo jsi a odkud jsi přišel. Přišel jsi z nesmrtelného aiónu Barbeló a ten, kdo tě poslal, toho nejsem*

⁸⁶ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*, 1. vyd. s. 95.

⁸⁷ DOSPĚL, Marek, *Úvod in Jidášovo evangelium*, 1. vyd., Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2006. 64 s. ISBN 80-86791-37-8.

⁸⁸ Pozn. aut.: Ježíš se směje i v dalším gnostickém spisu s názvem *Druhý traktát velkého Setha*.

⁸⁹ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*. 1. vyd., Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2006. 64 s. ISBN 80-86791-37-8., s. 8 a 9.

*hoden vyslovit /ani/ jméno.*⁹⁰ Závěrečná část Jidášovy věty může připomínat (zřejmě nikoli náhodně) řeč Jana Křtitele ve třech synoptických evangeliích v NZ, ovšem tam Jan nebyl Ježíšovi hoden zout obuv⁹¹ či rozvázat řemínek obuvi.⁹²

Na základě této smělé řeči je Jidáš poctěn soukromým rozhovorem s Ježíšem, jenž mu mimo jiné sdělí toto: „*Poodstup od nich (učedníků), povím ti božská tajemství (ohledně) království. Je zajisté možné, abys tam přišel, ale (zároveň tím) velice rozhojníš své útrapy. Na tvoje místo totiž přijde někdo jiný, aby dvanáctero učedníků bylo znovu úplně ve svém bohu.*“⁹³

Z tohoto místa již nyní chápeme Irenejův komentář k EvJud, zvláště k pasáži o utrpení dvanáctého aiónu. Ježíš si zde totiž Jidáše vyvolil jako nejschopnějšího z dvanácti apoštolů k nejdůležitější a zároveň naprosto utajené misi. Stručně řečeno před zbytkem apoštolů bude Jidáš vypadat jako podlý zrádce, přičemž ve skutečnosti se akt jeho údajné zrady stane nedílnou součástí Ježíšova plánu, jak se dostat k svému stvořiteli skrze zbavení se pozemského těla-šatu.

Soukromý dialog Jidáše s Ježíšem pak pokračuje v pasáži 43, 1-26 a 44, 1-26, kde je variace na biblické podobenství o rozsévači (Mt 13 1-23; Mk 4, 1-20, L 8, 4-15)⁹⁴, po němž si Jidáš žádá od Ježíše vysvětlení svého vidění: „*Viděl jsem ve vidění sebe, jak po mně dvanáctero učedníků hází kameny a krutě mě pronásledují.*“⁹⁵ Semenem, které je zaseto na skálu, je myšleno lidské pokolení mimo gnostický okruh.

Nato jej Ježíš zčásti uklidní: „*Staneš se třináctým a staneš se zatracovaným od zbytku pokolení a v posledních dnech se staneš vládcem nad nimi. Budou proklínat tvé vystoupaní ke svatému pokolení.*“⁹⁶ Z této pasáže si dovoluji usuzovat, že Irenej neměl možnost číst přímo EvJud, jinak by skutečnost o Ježíšově označení Jidášem číslovkou třináct jistě komentoval. Ostatně názor, že Irenej znal EvJud pouze zprostředkovaně, zastávají i Kurt Rudolph, Alastair Logan a další odborníci, podle nichž je možné, že existovalo více verzí EvJud.

⁹⁰ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 7 a 8.

⁹¹ Mt 3, 11.

⁹² Mk 1, 7; L 3,16.

⁹³ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 8 a 9.

⁹⁴ Pozn. Autora: Podobenství o rozsévači se nachází také v nekanonickém Tomášově evangeliu.

⁹⁵ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 24 a 25.

⁹⁶ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 28 a 29.

Následně Ježíš učiní Jidášovi klasickou gnostickou přednášku na téma kosmologie, ducha a samozroence. Bohem obyčejných lidí je Saklas⁹⁷ neboli Démiúrg alias Jaldaboáth ergo Jahve. Toto nižší božstvo bude zničeno i s jeho pokoleními. „*Saklas dovrší svůj čas, který mu byl vymezen (...) Tehdy budou páchat smilstva v mém jménu a vraždit své děti,*“ říká k tomu Ježíš (EvJud 54, 19-26). Ježíš však patří mezi archonty, což jsou spolupracovníci Stvořitele a vesmírní vládci tohoto světa. K tomu Marek Dospěl v poznámce pod čarou v EvJud: „*Kristus je zde – stejně jako v dalších textech křesťanské gnose – představen coby podoba Sétha. V Evangelii Egypťanů čteme „(...) a Ježíše, jenž žije a do kterého se oblékl velký Séth.*“⁹⁸

Pro křesťany neuvěřitelná je pak jistě pasáž před závěrem, v níž Ježíš ukazuje Jidášovi mrak, uvnitř něhož je hvězda, a sice Jidášova: „*Jidáš pak pozvedl oči vzhůru, uviděl mrak světla a vešel do něho. Ti, kdo stáli na zemi, slyšeli nějaký hlas, jenž vycházel z mraku a pravil:...*“ (EvJud 57, 21-26). Na tomto místě je lakuna, co tedy pravil hlas, se nedozvíme. Každopádně Jidáš zde byl vyvýšen po bok postav jako Henoch, Mojžíš, Eliáš a Ježíš.

V EvJud je tedy titulní postava, ale i postava Ježíše, vylíčena diametrálně odlišně nežli v kanonických evangeliích, tedy jako jediný inteligentní z Ježíšových apoštolů a jeho nejbližší a nejobětavější spolupracovník, jenž učiní to, co musí (tedy zdánlivou zradu svého učitele), přičemž ví, že v očích světa bude natrvalo ocejchován jakožto podlý zrádce. Z tohoto důvodu nemohl být tento text pochopitelně zařazen do biblického kánonu, ale byl naopak shledán nanejvýš nebezpečným a heretickým a jeho známé exempáře byly církví pravděpodobně zničeny.

3.2.5 Jidášovo evangelium - Sen učedníků a Ježíšův výklad

V kapitole 38. a 39. EvJud učedníci sdělují Ježíši, že měli sen o velikém domě, v němž byl velký oltář a dvanáct lidí kolem něj, asi kněží, kolem nichž stál zástup. Ježíš se jich ptá, jakého charakteru byli ti kněží, načež dostane odpověď, že někteří z těchto kněží: „*obětují své vlastní děti a jiní (zase) své ženy; při tom vzdávají úctu a jsou poníženi vespolek. Další uléhají s muži, další páchají vraždy, další konají spousty hříchů a bezpráví. A muži, co stojí při oltáři, vyzývají tvé jméno. A všemi výplody jejich nedostatečnosti se naplňují (...) ony oběti.*“⁹⁹

⁹⁷ Pozn. aut.: V aramejštině znamená Saklas hlupák.

⁹⁸ DOSPĚL, Marek, Úvod in Jidášovo evangelium.

⁹⁹ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 13 a 14.

Obsah snu je velmi pochmurný, Ježíšův výklad snu z kapitol 39 a 40 však tuto atmosféru ještě prohlubuje následující řeči: „*A opět vám říkám, že mé jméno bylo vepsáno do tohoto (...) pokolení hvězd skrze pokolení lidí. A oni sázeli neplodící stromy v mém jménu a hanebně. (...) Vy jste ti, kdo přijímají obětiny u oltáře, který jste viděli. Ten onen, komu sloužíte, je Bůh, a dvanáctero mužů, které jste viděli, jste vy. A dobytčata, která jsou přiváděna k oběti a která jste viděli, jsou zástupy, jež vedete na scestí k onomu oltáři,*“¹⁰⁰

Podle Ježíšova výkladu snu tedy Bůh, jemuž jeho učedníci slouží, zřejmě není Ježíšův otec a obětní praxe se Ježíšovi, zdá se, nelíbí. V kapitole 41. EvJud Ježíš doslova říká: „*Přestaňte s obětováním,*“¹⁰¹

Bohužel následující řádky i celá kapitola je silně poničená a plná lakun, takže neznáme jistě důvody, pro které nemá Ježíš obětní praxi v oblibě. V kapitolách 39 až 43 je však Ježíš velmi kritický k lidskému pokolení, takže se zdá, že s jeho spásou to vypadá velmi bledě. 43. kapitola končí dotazem Jidáše na lidské pokolení, což jsme již probrali výše. Každopádně tento sen učedníků a Ježíšův výklad tvoří velmi důležitou část EvJud, která je námětem studií mnoha odborníků, jak si podrobně ukážeme níže v kapitole 3.3.4 - Spása a liturgická a obětní praxe v EvJud.

3.2.6 Jidášovo evangelium – absence Kaina

Co může být pro některé badatele překvapující je fakt, že v EvJud, které údajně sepsala a používala sekta kainitů, postava samotného Kaina zcela absentuje. Zde si je nutno uvědomit několik skutečností. O sektě kainitů v souvislosti s EvJud píše Irenej, jenž tak mohl označit určitou skupinu gnostiků, aniž by se však oni sami takto nazývali. Ostatně název křesťané rovněž původně vznikl z hanlivého označení z vnějšku křesťanské komunity. Navíc, jak jsme již výše ukázali, Irenej přímo název kainité nepoužívá, to je přídavek pozdějších redaktorů jeho díla

Bart D. Ehrman k absenci Kaina v EvJud uvádí následující hypotézy: „*(1) V Jidášově evangeliu, které máme, scházejí, jak ještě uvidíme, části textu. Je přinejmenším možné, že Kain figuroval výrazně v textu v jeho úplné podobě. (2) Irenaeus nikdy netvrdí, že Jidášovo evangelium skutečně napsali kainité, jenom že je používali.*“¹⁰²

¹⁰⁰ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 15 a 16.

¹⁰¹ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 19.

¹⁰² EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*, s. 97.

Navíc sám Irenej ve svém díle píše, že kainité vznikli ze sétovců a ofitů, přičemž z EvJud je zřejmá silná vazba právě na sétovce. Je tedy možná, že se v případě kainitů jednalo pouze o podskupinu sétovců, která si pro svou teologii k Ježíšově misi vybrala jako prostředníka Jidáše a toho učinila faktótem (pravou rukou) Krista, přičemž Kain asi v textu ani nemusel figurovat. Čistě teoreticky bychom pak sektu kainitů mohli nazývat sektou jidášovců podle EvJud.

3.3 Závěry Mezinárodního kongresu na téma Jidášova evangelia na Riceově univerzitě v Houstonu

Od 13. do 16. března 2008 se na Riceově univerzitě v americkém Houstonu konal Mezinárodní kongresu na téma *Jidášova evangelia*, jehož se zúčastnili špičkoví odborníci z oblasti religionistiky, křesťanské teologie, gnosticizmu, koptštiny, historie, lingvistiky, srovnávací analýzy aj. Největší zájem vědců směřoval pochopitelně na *Jidášovo evangelium*., které je bezpochyby nejpřínosnějším textem z TchC. Kongres byl rozdělen na několik tématických částí:

- *Identita a komunita autorů TchC a EvJud*
- *Portréty Jidáše Iškariotského v EvJud*
- *Astrologické učení v EvJud a TchC*
- *Spása a liturgická a obětní praxe v EvJud*
- *Text a intertext v EvJud*
- *Problematika rukopisů TchC*

Závěry tohoto kongresu vyšly o rok později knižně v USA pod názvem *Dokumenty o kodexu Jidáše – Sborník z mezinárodního kongresu o Kodexu Tchacos konaného na Riceově univerzitě v texaském Houstonu 13. až 16. března 2008*,¹⁰³ přičemž níže se budeme věnovat vybraným článkům z této konference, týkajících se zásadně našeho tématu.

¹⁰³ (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, Leiden: Brill NV, 2009. 637 s. ISBN 978 90 04 181410.

3.3.1 Identita a komunita autorů Kodexu Tchacos a Jidášova evangelia

V článku *Kodex Tchacos: Další dokument gnostiků?*¹⁰⁴ vyslovuje britský teolog a religionista z univerzity v Exeteru Alastair Logan svůj názor, že v případě identity a komunity autorů TchC a EvJud máme co do činění s gnostickou skupinou sétovců, jež žila ve 3. stol. ve středním Egyptě, v blízkosti, kde byl TchC nalezen. Logan uvádí, že pouhých 5 mil od nálezu TchC se nachází místo zvané Oxyrhynchos¹⁰⁵, kde bylo již na konci 19. stol. nalezeno velké množství starověkých rukopisů z papyrů včetně mnoha úryvků textů NZ, ale hlavně tam bylo poprvé nalezeno Tomášovo evangelium, respektive jeho fragmenty. Úplná verze tohoto apokryfního evangelia, které obsahuje 114 Ježíšových výroků a jehož obsah je odbornou veřejností ztotožňován a obsahem legendárního pramene Q, byla nalezena o půl století později v Nag Hammádí.

Logan se domnívá, že sekta sétovců byla pronásledována (ostatně se jednalo o sektu křesťany, kteří byli v této době v římském impériu skutečně mimo zákon) a proto se skryla na onom osamělém místě, kde své starší řecké texty překládala do koptštiny, aby je zachovala pro své následovníky. Tím zároveň předcházela pozdějšímu mnišskému hnutí pouštních otců. Autor dále vznáší tezi, že tato gnostická komunita sétovců se znala s komunitou autorů z Nag Hammádí respektive že byli v kontaktu, čemuž nahrávají dva texty objevené jak mezi NHC, tak mezi TchC, jak jsme již ukázali výše. Tím pádem není ani vyloučeno, že EvJud se původně nacházelo i mezi NHC, bylo však ztraceno na místě nálezu anebo spáleno nálezcovou matkou, jak jsme rovněž ukázali výše.

K Loganovu názoru, že autorem TchC a EvJud byla sekta sétovců se kloní také americký religionista z Chapmanovy univerzity a překladatel EvJud do angličtiny Marvin Meyer

¹⁰⁴ LOGAN, Alastair. *The Tchacos Codex: Another Document of the Gnostics?* In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16.* S. 3 až 22.

¹⁰⁵ Pozn. aut.: Čistě teoreticky je možné, že toto místo bylo vybráno gnostiky záměrně ze symbolických důvodů, neboť Oxyrhynchos bylo místní božstvo v podobě ryby, která pozřela pohlavní úd boha Úsira poté, co byl zavražděn a rozsekán na kusy svým bratrem Sutechem. Nabízí se varianta, že gnostici ztotožnili rybu Oxyrhynchos s křesťanským symbolem ryby (řecky ICHTYS, což je zároveň zkratka pro Ježíše Krista). Úsir pak mohl symbolizovat demiurga a gnostický bůh Sutecha. Tuto hypotézu nemohu dokázat, na druhé straně ji ale ani nelze vyvrátit.

ve svém článku *Když sétovcí byli mladí: Jidášovo evangelium v druhém století*¹⁰⁶ a analyzuje hellénisticko židovské motivy v EvJud prostřednictvím komparace s texty NHC, konkrétně s *Tajnou knihou Janovou* a *Moudrostí Ježíše Krista*.

Profesor univerzity z Utrechtu Johannes van Oort k tomu ve svém článku *Irenej v Jidášově evangeliu: Analýza svědectví v kontextu*¹⁰⁷ přidává svůj nový překlad pasáže o EvJud v díle Ireneje (který jsme uvedli výše v poznámce), přičemž vychází nejen z latinského překladu Irenejova originálu, ale příkládá důraz i na Epiphania a Theodereta, kteří údajně měli přístup k původní řecké verzi textu, která se však nedochovala. K tomu Meyer dále uvádí, že starší řecká verze EvJud, kterou měl k dispozici Irenej ve druhém století, se mohla v některých aspektech lišit od pozdějšího koptského překladu, jenž byl pro nalezen.

Van Oort stejně ve shodě s Loganem uvádí, že název kapitoly *O kainitech* byl do textu přidán až později a že tedy Irenej toto označení pro gnostickou sektu, která mohla být odnoží sétovců či valentiniánů, nikdy nepoužil. Podle názoru van Oorta měl Irenej přístup k EvJud z první ruky. Otázkou je, proč z něj uvedl tak málo informací. Možným důvodem je třaskavé a kontroverzní téma, které Ireneje iritovalo. Co se pak stalo s exemplářem EvJud, jež měl Irenej k dispozici (zda ho sám zničil), to se už nedozvíme.

Originálním přínosem přispěla i profesorka Harvardovy univerzity Karel Leigh Kingová, která ne sebe r. 2012 upozornila publikováním a interpretací jiného koptského textu ze čtvrtého století, než je EvJud, tzv. *Evangelium Ježíšovy ženy*. Ve svém článku *Mučednictví a jeho nespokojenosti v Kodexu Tchacos*¹⁰⁸ tvrdí, že EvJud je stejně jako dva další texty TchC *Filipův dopis Petrovi* a *Jakub přípravou na mučednictví křesťanů*, z nichž vzešly anebo s nimiž polemizovaly některé křesťanské sekty. Podle Kingové autoři EvJud odsuzovali lidské oběti a tím pádem i mučednictví, přičemž tzv. nové poselství raně křesťanské církve

¹⁰⁶ MEYER, Marvin. *When the Sethians were Young: The Gospel of Judas in the Second Century*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*. S. 57 až 76.

¹⁰⁷ OORT, Johannes van. *Irenaeus on the Gospel of Judas: An Analysis of the Evidence in Context*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 43 až 56.

¹⁰⁸ KING, Karen L. *Martyrdom and its Discontents*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 23 až 42.

s ústředním motivem ukřižovaného Krista považovali za naprosto srovnatelné s obětováním pohanských bohů Římanů, tedy za pouhou idolatrii nižších božstev.¹⁰⁹

3.3.2 Portréty Jidáše Iškariotského v Jidášově evangeliu

Asistující profesor z univerzity v Middletownu Kevin Sullivan ve svém článku *Staneš se Třináctým: Identita Jidáše v Jidášově evangeliu*¹¹⁰ přichází z důkladnou analýzou Jidášovy postavy v EvJud, kterou začíná vyjasněním pojmu démon (z řeckého δαίμων - daímōn), který v době Platóna znamenal buď dobrého ducha či ducha neutrálního, ovšem v raném křesťanství získal jednoznačně negativní konotaci. Slovem démon totiž Ježíš v EvJud 44, 18 až 21 osloví Jidáše (v překladu Marka Dospěla do češtiny: „*Když to však Ježíš slyšel, zasmál se a řekl mu: Proč se tolik snažíš, třináctý duchu?*“). Sullivan dochází k názoru, že Jidáš v EvJud je sice jediný, kdo chápe Ježíše, ale rozhodně jej nevnímá jako pozitivní postavu. Sullivan se domnívá, že Jidáš je v EvJud ztotožněn s nižším božstvem Ialdabaothem, tedy s demiurgem, čemuž nahrává i zmínka o Jidášově hvězdě v EvJud 55, 10-11 (v překladu Marka Dospěla do češtiny: „*a bude (...) tvá hvězda nad třináctým aiónem.*“).

V závěru Sullivan dospívá ke shodě s DeConickovou, že u postavy Jidáše v EvJud dochází k proměně z učedníka v nižší božstvo, které bude vlastně obětováno na místo Ježíše (po vydání Ježíše bude Jidáš proklet svými učedníky a bude ho čekat zkáza), a že se jedná o sarkastickou parodii na pozdější kanonická evangelia.¹¹¹ S tímto názorem souhlasí i profesor

¹⁰⁹ „Indeed, its rhetoric requires that readers already recognize Roman sacrifice as idolatrous worship of false gods; the „new“ message is that Jesus’s death of his followers are no different – they too are idolatrous offerings to lower angels.“ KING, Karen L. *Martyrdom and its Discontents*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 181 až 200.

¹¹⁰ SULLIVAN, Kevin. „*You will become the Thirteenth*“: *The Identity of Judas in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 181 až 200.

¹¹¹ „*In their parody of the orthodox gospels, a demon sets in motion the sacrifice that the orthodoxy finds so important. The Gospel of Judas also parodies the Transfiguration story not by having Jesus transfigured, but instead by having Judas Transfigured into the same lesser god to whom the disciples sacrifice.*“ SULLIVAN, Kevin. „*You will become the Thirteenth*“: *The Identity of Judas in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, s. 181 až 200.

Birger Pearson z kalifornské univerzity v Santa Barbaře, jen místo parodie používá pro EvJud výraz ironická literární karikatura.

Profesor z kanadské Ottawy Pierluigi Piovanelli pak ve svém článku *Rabi Jehuda versus Jidáš Iškariotský – Jidášovo evangelium a apokryfní pašijové příběhy*¹¹² srovnává EvJud se sbírkou židovských textů *Toledot Yeshu*, která však vznikla asi až v 8. století, byť převzala mnoho starších textů, vesměs protiježíšovsky zaměřených, obsahujících např. nativ o panně Marii jakožto prostitutce, která zplodila Ježíše s římským vojákem Panterou, jak nás o tom informoval protikřesťansky zaměřený řecký filozof Celsus. Piovanelli srovnává EvJud dále s *Knihou kohouta*, koptskou parodickou variací na kanonická evangelia, přičemž dochází k následujícím závěrům:

- 1) Pro několik málo Židů druhého století, kteří se vůbec zajímali o Ježíše, byla jeho postava problém, přičemž Jidáš byl její řešení.
- 2) Pro množství (židovských) křesťanů byli Jidáš a apoštol Pavel problém (oba z různých důvodů) a bohužel pozdně antické ortodoxní křesťanství brzy zdědilo takto negativní vnímání Jidáše;
- 3) Zatímco pro jiné (sétovské) křesťany byl problémem kruh Ježíšových dvanácti učedníků a Jidáš byl součástí řešení.¹¹³

3.3.3 Astrologické učení v Jidášově evangeliu a Kodexu Tchacos

Skrze astrologické motivy dává Nicola Denzey Lewis z Harvardovy univerzity ve svém článku *Osud a bloudící hvězdy*¹¹⁴ EvJud do souvislosti s židovskou apokalyptickou literaturou, nalezenou v Kumránu, např. se *Závěti kmene Lévi* z cyklu *Závěť dvanácti patriarchů* a s *1.knihou Henochvou*. Lewis dále upozorňuje na skutečnost, že hvězdy a nebeská tělesa z EvJud nejsou z řeckého filozofického systému, který později převzala

¹¹² PIOVANELLI, Pierluigi. *Rabbi Yehuda versus Judas Iscariot – The Gospel of Judas and Apocryphal Passion Stories*. In: April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, s. 223 až 239.

¹¹³ PIOVANELLI, Pierluigi. *Rabbi Yehuda versus Judas Iscariot – The Gospel of Judas and Apocryphal Passion Stories*. s. 239.

¹¹⁴ LEWIS, Nicola Denzey. *Fate and the Wandering Stars*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, s. 289 až 304.

astronomie a jenž je v podstatě dodnes přijímán a užíván, nýbrž pochází z alternativního vesmíru starých izraelitů a babylóňanů, přičemž tento systém včetně gematrie podle něj z gnostiků přejali hlavně sétovci.¹¹⁵

Pozoruhodným, přínosným a rozsáhlým příspěvkem je rovněž článek editorky knižního vydání příspěvků kongresu a profesorky NZ a raného křesťanství Riceovy univerzity April D. DeConickové s názvem *Apoštolové jako archonti – Boj za autoritu a objevení gnosticizmu v Kodexu Tchacos a jiné rané křesťanské literatury*,¹¹⁶ v němž provádí srovnání gnostického systému archontů z EvJud s Ježíšovými učedníky z kanonických evangelií. De Conicková je také autorkou knihy *The Thirteenth Apostle: What the Gospel of Judas Really Say - Třináctý apoštol: Co opravdu říká Jidášovo evangelium* z roku 2007, v níž zpochybnila interpretaci Jidáše z EvJud jako pozitivní postavy (podle ní jde spíše o démona), přičemž tento spis označila za parodii na kanonická evangelia sétovců.

3.3.4 - Spása a liturgická a obětní praxe v Jidášově evangeliu

Ohledně pojetí spásy a liturgické praxe v EvJud se účastníci kongresu jednoznačně shodli napříč kontinenty a národnostmi, že EvJud odmítá ideu spásy raně křesťanské církve a liturgickou praxi křtu i eucharistie. Americká historička náboženství z univerzity v Princetonu Elaine Pagelsová ve svém článku *Křest v Jidášově evangeliu*¹¹⁷ srovnala EvJud s dalšími texty sétovců jako např. *Evangeliem Egypťanů* či *Adamovou apokalypsou* s ohledem na výše zmíněné motivy, přičemž dospěla k závěrům, že EvJud neobsahuje žádný soteriologický aspekt, lépe řečeno že EvJud tento aspekt napadá a ironizuje. Dále dospívá k názoru, že nikdo

¹¹⁵ „The governing conceptual paradigm here is not drawn from Ptolemaic cosmology, but is a Sethian-style cosmos based on Jewish or even Babylonian astrological traditions. The numbers 12, 72 and 360 indicate a preoccupation with cosmology not for the purpose of mapping physical space, but the division of time: 12 months, 72 weeks in the Babylonian calendar, and 360 days in a year (= 72 weeks x 5 days or 12 months x 30 days).“ In: LEWIS, Nicola Denzey. *Fate and the Wandering Stars*. In: (ed.) DECONICK, April. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 295.

¹¹⁶ DECONICK, April D. *Apostles as archons – The Fight for Authority and the Emergence of Gnosticism in the Tchacos Codex and Other Early Christian Literature*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 243 až 288.

¹¹⁷ PAGELS, Elaine. *Baptism In The Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 353 až 366.

z lidí v EvJud, ani Ježíšovi učedníci, a to včetně Jidáše, nebude Ježíšem spasen, neboť nejsou z pokolení Sétha, a tudíž nejsou gnostiky. Zároveň si Pagelsová pokládá otázku, komu stálo za to víc než stovku let po napsání překládat EvJud, tedy hluboce ironické antievangelium, z řečtiny do koptštiny a připojit ho navíc k textům tak nábožensky objevným (alespoň dle jejího názoru) jako je *Petrův list Filipovi*, *Jakub* a *Allogenes*, které jsou součástí TchC.¹¹⁸

Nizozemský badatel Bas van Os z amsterdamské Free univerzity ve svém článku s naléhavým názvem *Přestaňte s obětováním! Metafora oběti v Jidášově evangeliu*¹¹⁹ dotvrzuje názor Pagelsové odmítnutí spásy v křesťanském pojetí, přičemž zdůrazňuje, že autorům EvJud vadila obětní praxe respektive zástupná oběť včetně Kristovy oběti na kříži. Gnostická skupina sétovců, ať jim budeme říkat třeba kainité, z níž vzešlo EvJud odmítala lidskou oběť obecně a považovala i soteriologický a liturgický systém raně křesťanské církve za pokračování židovských obětních rituálů SZ a nižšího demiurga, jehož nazývali mj. Saklas (Hlupák), od nichž se vehementně distancovala. EvJud tedy mělo být alternativní verze k apoštolskému narativu a k velikonočnímu apelu ke křtu, přičemž ukřižování a znovuzkříšení nebyly touto sektou adorovány ani tolerovány. Podle van Ose můžeme dokonce hlavní poselství EvJud redukovat na pouhá dvě slova: Zastavte obětování!¹²⁰

K názvu první části článku van Ose dodáváme, že se jedná se Ježíšův citát z EvJud, konkrétně o začátek 41., kapitoly: „Ježíš jim pak řekl: „Přestaňte s obětováním,¹²¹“, čemuž

¹¹⁸ „Who would write such a deeply ironic anti-gospel, and why?“ Even more difficult to answer: why would someone else, more than a hundred years later, bother to translate it into Coptic, copy it in an elegant script, and carefully bind it into a codex together with such religious revelation texts as the Letter of Peter to Philip, the James text, and Allogenes?“ PAGELS, Elaine. *Baptism In The Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 356.

¹¹⁹ OS, Bas van. *Stop Sacrificing! The metaphor of sacrifice in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 367 až 386.

¹²⁰ „The Gospel of Judas sets out an alternative version to counteract the „apostolic“ narrative and its Easter call to baptism. According to the author, crucifixion and resurrection are not part of the scheme of salvation. Their re-enactment in baptism and eucharist are nothing but the continuation of the Jewish sacrificial cult. Participation in these rituals is denounced as worship of Saklas. The main message of the Gospel of Judas, therefore, can be summarized in two words: Stop sacrificing!“ Bas van. *Stop sacrificing! The metaphor of sacrifice in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 386.

¹²¹ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*, s. 19.

jsme se v této práci podrobněji věnovali v kapitole 3.2.5 Jidášovo evangelium - Sen učedníků a Ježíšův výklad.

Také Johanna Brankaerová z německé univerzity v Jeně se ve svém příspěvku *Či Spasitel? Spása, Prokletí a Adamovo pokolení v Jidášově evangeliu*¹²² přiklání k názoru, že liturgické a obětní praxe raně křesťanské církve jako křest a eucharistie jsou pro autory EvJud nepřijatelné, přičemž podle ní je větší část lidské rasy v textu ztotožněna s církví, kterou žádná spása nečeká narozdíl od gnostiků. Brankaerová si pokládá otázku: zda existuje aspoň menší část Adamova pokolení v podobě Jidáše a jeho následovníků, kteří by se mohli z kategorie zatracení přesunout do kategorie spásy tím, že se Jidáš skrze svou hvězdu posune z pozemského světa mezi vyšší archonty. Nicméně dochází k závěru, že je to nemožné.¹²³

3.3.5 Text a intertext v Jidášově evangeliu

Simon Gathercole z univerzity v Cambridge srovnává ve svém článku *Ráj, Království a třináctý aión v Jidášově evangeliu*¹²⁴ EvJud s texty z Nag Hammádí, např. s traktáty *Pistis Sophia* a *Zostrianos*, přičemž se zamýšlí na tím, jaký je vztah mezi Třináctým aiómem a Rájem. Gathercole narozdíl od většiny svých kolegů nesdílí názor, že EvJud je ironické anti-evangelium či parodie na křesťanské evangelium, naopak dochází k přesvědčení, že se skutečně jedná o instruktážní text ke spáse skupiny gnostiků.¹²⁵

¹²² BRANKAER, Johanna. *Whose Savior? Salvation, Damnation and the Race of Adam in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 387 až 412.

¹²³ „In the end, Judas is exalted to the level of the archons that mislead the human races by astral fatality. Jesus does not bring salvation to any of these characters.“ BRANKAER, Johanna. *Whose Savior? Salvation, Damnation and the Race of Adam in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 387

¹²⁴ GATHERCOLE, Simon. *Paradise, Kingdom and the Thirteenth Aeon in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 479 až 499.

¹²⁵ „I would suggest, that the work is not merely a bitter parody of the Gospel genre, but an account intended to communicate saving gnosis, as indeed the incipit implies.“ GATHERCOLE, Simon. *Paradise, Kingdom and the Thirteenth Aeon in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 499.

Matteo Grosso z univerzity v Turíně provádí komparaci EvJud s kanonickým Markovým evangeliem ve svém příspěvku *Tři dny a osm dnů: Časová posloupnost v Jidášově evangeliu*.¹²⁶ Grossa zaujala informace z incipitu EvJud: „Tajné pojednání o sdělení, které Ježíš předal Jidášovi Iškariotskému během osmi dnů tři dny před tím, než slavil velikonoční večeři.“¹²⁷

Grossovi připadá tato informace zmatečná, není si jistý časovou posloupností událostí v EvJud, a proto hledá důvod její existence v jednom z kanonických evangelií, a sice v *Markovi.*, neboť konkrétně v jeho verzi evangelia je jasně dán počet dní od vstupu Ježíše do Jeruzaléma, a sice osm. Grosso zastává názor, že autor EvJud chtěl dát jasně najevo, že zná časovou posloupnost událostí z křesťany přijímaných evangelií, aby tak podtrhl svůj vhled do velikonoční problematiky.

3.3.6 Problematika rukopisů Kodexu Tchacos

Nejvýznamnějším textem z této části, jenž zároveň uzavírá sborník věnovaný TchC a EvJud, je bezpochyby článek významného odborníka na rané křesťanství a gbnózi amerického editora rukopisů z Nag Hammádí Jamese M. Robinsona *Otázky okolo Kodexu Tchacos*.¹²⁸ Robinsonův žák Stephen Emmel odletěl na jaře 1983 z pověření Robinsona do Ženevy, kde mu bylo umožněno tehdejší egyptský majitelem Hannou velmi zběžně prozkoumat TchC, kterou Hanna nabízel k odkupu za přemrštěnou cenu, takže z obchodu nakonec sešlo. Emmel tehdy sice nerozpoznal EvJud narozdíl od zbylých textů, nicméně podal zprávu o stavu koptského rukopisu, který byl podle něj v docela dobrém stavu. Znovu viděl Emmel TchC až o 21 let později, přičemž se zhrozil, jak se TchC za tu krátkou dobu změnil k horšímu.

A právě z Emmelových zpráv vychází Robinson, který vznáší dotazy, kam se poděla druhá půlka odlomeného TchC¹²⁹, kde byla možná další část EvJud (a pravděpodobně tam byl

¹²⁶ GROSSO, Matteo. *Three Days and Eight Days: Chronology in the Gospel of Judas*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 453 až 470.

¹²⁷ DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*. 1. vyd. S 3.

¹²⁸ ROBINSON, James M. *Questions about The Tchacos Codex*. In: (ed.) DECONICK, April D. *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, S. 547 až 556.

¹²⁹ „Emmel had reported: „The absence of half of the binding and the fact that page numbers run only into the 50's lead me to suppose that the back half of the codex may be missing; only closet study can prove or disprove this supposition.“ ROBINSON, James M. *Questions about The Tchacos Codex*. In: (ed.) DECONICK, April D.

ještě další traktát hermetického charakteru) a dále kdo a proč za uplynulých dvě dekády mezi první Emmelovou zprávou a publikováním poškozeného a nekompletního EvJud může, a zda rozlomení TchC nebylo způsobené záměrně, aby nejmenované osoby mohly s tímto fragmentem dále kšeftovat.

Robinson rovněž vznáší otázku, proč se TchC jmenuje podle bývalé majitelky Friedy Tchacos Nussberger (která následně věnovala TchC společnosti National Geographic, ovšem ponechala si práva na výnos z následného prodeje TchC, sic!) a nikoli podle místa nálezu, jak se tomu stalo třeba v případě rukopisů z Nag Hammádí. Robinsonův článek tak na samý závěr otvírá další nové otázky, pohříchu však spíše světského charakteru, kterou vrhají na tak významný nález, jakým bezpochyby TchC a EvJud je, nepříjemnou pachut'.

4 Postava Jidáše Iškariotského v Novém zákoně

Na rozdíl od historické postavy Ježíše, která je reflektována v díle židovského historika Josefa Flavia, postava Jidáš Iškariotského je nám známa pouze z evangelií, a to jak kanonických, tak nekanonických, *Skutků apoštolů* anebo z pozdějších komentářů k nim. Jistě o něm můžeme říci snad jen to, že stejně jako Ježíš i Jidáš byl Žid z 1. století. Texty o Jidášovi v NZ se však můžeme pokusit víceméně harmonizovat, abychom dospěli k alespoň přibližné rekonstrukci této postavy, viz níže.

4.1 Komparace motivů postavy Jidáše v Novém zákoně

Autor si je vědom jednotného názoru odborné veřejnosti, že první bylo napsáno Markovo, pak Matoušovo, Lukášovo a nakonec Janovo evangelium, přičemž existoval pramen Q, z něhož čerpali hlavně Matouš a Lukáš, kteří dále vycházeli z Marka, jenž měl ještě jiný pramen, přičemž Jan mezi tato synoptická evangelia nepatří a obsahuje prvky gnóze atd. atp. Komparaci jidášovských motivů se tedy nepokoušíme o originální přínos, který by odporoval názoru odborné veřejnosti, nýbrž jde čistě o pokus zmapovat pohyb Jidáše v těchto textech.

V perikopě o vyvolení Dvanácti u Matouše je hned v první zmínce o Jidášovi je poznámka: „*který ho pak zradil.*“ (Mt, 10, 4). Zcela stejná formulace je v Markovi (Mk 3, 19) a stejný význam, jen lehce odlišnými slovy je i u Lukáše (L 6, 16). Rozhodnutí Jidáše zradit Ježíše reflektují ve perikopě o úmluvě Jidáše s velekněžími podobně Matouš a Marek. V prvním případě si Jidáš sám řekne o odměnu: „*Co mi dáte? Já vám ho zradím (vydám).*“¹³⁰, v druhém případě si o odměnu neřekne, ale velekněží „*...se zaradovali, když to slyšeli, a slíbili mu peníze.*“¹³¹

U Lukáše a Jana je význam podobný, navíc však ozvláštněný přítomností satana v Jidáši: „*Tu vstoupil satan do Jidáše, nazývaného Iškariotský, který byl z počtu Dvanácti. Odešel, aby se domluvil s velekněžími a veliteli stráže, že jim ho zradí (vydá). Oni se zaradovali a dohodli se, že mu dají peníze. Jidáš s tím souhlasil a hledal vhodnou příležitost, aby jim ho vydal, až přitom nebude zástup.*“¹³²

¹³⁰ Mt 26, 14-16.

¹³¹ Mk 14, 10-11.

¹³² L 22, 3-6.

„Když byli u večeře a ďábel již vložil do srdce Jidáše Iškariotského, syna Šimonova, aby ho zradil...“¹³³

Prozrazení identity zrádce je u Matouše a Jana: „Kdo se mnou omočil ruku v míse, ten mě zradí. Syn člověka sice odchází, jak je o něm psáno; ale běda tomu, který Syna člověka zrazuje. Pro toho by bylo lépe, kdyby se byl vůbec nenarodil!“ Na to řekl Jidáš, který ho zrazoval: „Jsem to snad já, Mistře?“ Řekl mu: „Ty sám jsi to řekl.“¹³⁴

U Jana se však význam poněkud liší, neb ani přes označení Jidáše zrádcem nejsou učedníci schopni správně vyhodnotit situaci. Navíc se zde opět dozvídáme, že do Jidáše vstoupil satan a unikátně také to, že Jidáš byl pokladníkem apoštolského kruhu: „Pane, kdo to je? (...) Ježíš odpověděl: „Je to ten, pro koho omočím tuto skývu chleba a podám mu ji,“ odpověděl Ježíš. Omočil tedy skývu, vzal ji a dal Jidáši Iškariotskému, synu Šimonovu. Tehdy po té skývě, vešel do něho satan. Ježíš mu řekl: „Co chceš učinit, učiň hned!“ Nikdo u stolu nepochopil, proč mu to řekl. Protože měl Jidáš u sebe pokladnici, domnívali se někteří, že ho poslal nakoupit, co potřebují na svátky, nebo dát něco chudým. Jidáš přijal skývu a hned vyšel ven. Byla noc.“¹³⁵

Samotné vydání Ježíše Jidáše proběhne u všech synoptiků v podstatě stejně, Jidáš se smluví se chrámovou stráží, že Ježíše označí polibkem, což také udělá: „Ještě ani nedomluvil a přišel Jidáš, jeden z Dvanácti. Velekněží a starší s ním poslali zástup, ozbrojený meči a holemi. Jeho zrádce s nimi domluvil znamení: „Koho políbím, ten to je; toho zatkněte.“ A hned přistoupil k Ježíšovi a řekl: „Bud zdrav, Mistře,“ a políbil ho. Ježíš mu odpověděl: „Příteli, konej svůj úkol! (Příteli, pro tohle jsi tu?)“¹³⁶

U Marka je to velmi podobné (Mk 14, 44-46). U Lukáše je sice polibek zamýšlený, ale nedojde k němu: „Ještě ani nedomluvil a hle, zástup, a vpředu ten, který se jmenoval Jidáš, jeden ze Dvanácti; přistoupil k Ježíšovi, aby ho políbil. Ježíš mu řekl: „Jidáši, políbením zrazuješ Syna člověka?“¹³⁷

Naproti tomu Jidášův polibek (byť i jen zamýšlený) chybí u Jana (J 18, 2-11). Šarvátka mezi apoštoly a stráží s useknutým uchem je součástí všech evangelií bez rozdílu. Ba, zdá se, že to snad je jediný projev fyzické agrese od apoštolů v celém NZ vůbec. Zároveň to vlastně dosvědčuje, že až do chvíle zatknutí Ježíše jeho učedníci absolutně nepochopili

¹³³ J 13, 2.

¹³⁴ Mt 26, 23-25.

¹³⁵ J 13, 25-30.

¹³⁶ Mt 26, 47-51.

¹³⁷ L 22, 47-49.

misí svého Mistra, byť jim ji neustále připomínal v podobenstvích. A možná tato jejich zjevná nechápavost se pak stala předlohou chování učedníků v EvJud, kde jsou vlastně karikováni.

Sebevraždu Jidáše obsahuje Matouš (Mt, 27, 1-10) a *Skutky apoštolů* (Sk 1, 15-20), přičemž naproti tomu Jidášovo pokání před sebevraždou a vrácení honoráře za zradu je pouze u Matouše (27, 3-5). Zatímco u Matouše se Jidáš prostě oběsí, v Lukášových *Skutcích* je to komplikovanější, alespoň dle slov apoštola Petra, jenž Jidášův konec reflektuje takto: „Z odměny za svůj zlý čin si koupil pole, ale pak se střemhlav zřítíl, jeho tělo se roztrhlo a všechny vnitřnosti vyhrězly.“¹³⁸

Pokud můžeme harmonizovat výše zmíněné texty NZ, pak z nich postava Jidáše vychází spíše negativně. Ano, byl sice Ježíšovým apoštolem a plnil funkci pokladníka, ale možná právě silný vztah k penězům stál za jeho zradou Ježíše. Na druhou stranu byl Jidáš posedlý satanem a Ježíš věděl, co se Jidáš chystá udělat. Bylo to tedy předurčení? Nemá pak snad pravdu EvJud? Jidáš však později svého činu litoval, a to až do té míry, že vrátil honorář za zradu a spáchal sebevraždu.

Gnostici, jak jsme viděli výše u Ireneje a rovněž přímo v EvJud, se snaží mezi Ježíšovu smrt na kříži a Jidášovu sebevraždu dávat rovnítko. Obě smrti byly jejich obětem prostředkem k tomu, jak opustit tento svět a dostat se k Nejvyššímu aiónu. Křesťanská verze samozřejmě něco takového nepřipouští ani omylem.

4.2 Jidáš z Nového zákona v díle Jamese M. Robinsona

James M. Robinson, jenž je odborníkem na problematiku raných křesťanských i gnostických textů, ve své knize *Jidášova tajemství: Příběh nepochopeného učedníka a jeho ztraceného evangelia*¹³⁹ zastává názor, že Markovo evangelium bylo napsáno komunitou pohanských křesťanů, a to asi 35 až 40 let po událostech, které líčí. Robinson se zároveň zabýval židovským ústním evangeliem čili pramenem Q, přičemž tvrdí, že postava Jidáše v něm zcela chybí. Ohledně jeho jednání dospívá však k podobnému závěru jako EvJud, a sice: jak jinak by mohl Ježíš realizovat svůj plán, pokud by jej Jidáš nezradil? Kromě toho analýzou míst z Marka usvědčuje většinu Ježíšových učedníků z naprosté nechápavosti Ježíšovy mise, zatímco chápavý Jidáš podle něj konal jen to, k čemu přišel na svět a kvůli

¹³⁸ Sk 1, 18.

¹³⁹ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. New York: HarperCollins Publishers, 2006. ISBN 978-0-06-117063-8.

tomu, co od něj žádal Bůh a Ježíš.¹⁴⁰ Rovněž chytá za slovo i evangelistu Marka v této perikopě: „*Syn člověka odchází, jak je o něm psáno, ale běda tomu, který Syna člověka zrazuje. Pro toho by bylo lépe, kdyby se vůbec nenarodil.*“¹⁴¹

Jenže v tom případě by se nekonalo žádné ukřižování, ale ani zmrtvýchvstání, a jak by se potom vyplnila slova Písma respektive jaké by bylo hlavní poselství křesťanské církve, pokud by vůbec vznikla?¹⁴² Zdá se, že tento aspekt nedomyslel ani evangelista Marek. Kromě toho podrobuje kritice i chování ostatních Ježíšových učedníků před zatčením (např. jejich záchvaty spánku, hraničící s narkolepsií, přestože jsou Ježíšem nabádáni k bdění) a po zatčení (jejich hromadný a bezhlavý úprk a trojnásobné zapření Petrovo).

Matoušovo evangelium bylo dle Robinsona napsáno narozdíl od Markova skupinou židovských křesťanů, která vycházela jak z Marka, tak z pramene pravděpodobně v aramejštině napsaného Q, ještě o zhruba dalších deset později od v něm vylíčených událostí. Zde si Robinson podrobněji všimá Jidášova oslovení Ježíše titulem *Rabbi* namísto obvyklejšího *Pane* v perikopě o označení zrádce (Pozn. aut.: V překladu ČEP se místo toho nachází slovo Mistr): „*Jsem to snad já, Mistře?*“¹⁴³

A dále soustřeďuje pozornost na perikopu o zatčení Ježíšově, konkrétně na Ježíšovu reakci na Jidášovo políbení: „*Příteli, konej svůj úkol! (Příteli, pro tohle jsi přišel?)*“¹⁴⁴

Robinson zdůrazňuje, že oslovení přítel používal Ježíš jen vzácně.¹⁴⁵ Zdá se tedy jako by skrze tato neobvyklá oslovení existovalo jakési tajné spiklenectví mezi Ježíšem a Jidášem. Později u Matouše propadne Jidáš výčitkám svědomí a spáchá sebevraždu oběšením.

Lukášovo evangelium považuje Robinson za ekumenické evangelium nežidovské církve, které vzniklo opět o něco později nežli dvě předchozí evangelia, z nichž čerpá. Lukáš

¹⁴⁰ „Why pronounce a woe on Judas, who is only doing what he was born to do? – what God and therefore Jesus, want him to do?“ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. S. 14.

¹⁴¹ Mk 14, 21.

¹⁴² „But then, according to Mark, if Judas Iscariot had never been born, how would the scripture been fulfilled, how would the will of God have been done, how would Jesus „died for our sins in accordance with the scriptures“ (1 Cor. 15:3)?“ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. S. 14.

¹⁴³ Mt 26, 25.

¹⁴⁴ Mt 26,50.

¹⁴⁵ „This is almost an exoneration of Judas for the identifying kiss! The irony of the scene is that Jesus addressed him as „friend,“ an extremely rare term on Jesus’s lips!“ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. S. 19.

je navíc autorem *Skutků apoštolů*, jež Robinson rovněž reflektuje. Zde si Robinson všímá popisu Jidášova posednutí satanem (L 22, 3), přičemž konstatuje, že v tomto případě se pravděpodobně jedná o očernění Jidáše, jenž dle jeho názoru rozhodně nebyl ďáblem posedlý.¹⁴⁶ Dále si všímá Ježíšova odpuštění svým katanům a nadnese domněnku, že tím pádem odpustil i Jidášovi. *Janovo evangelium* ze speciálního janovského okruhu pak sledává Robinson vůči Jidášovi nejneprátelejší vůbec.

4.3. Irenejovo podání Jidášova evangelia a Kaina a kainitů v díle Jamese M. Robinsona

V kapitole *Gnostický Jidáš* se Robinson věnuje Irenejovu podání sekty kainitů a popisu EvJud, přičemž se snaží analyzovat postavy, které jsou v očích Ireneje a Bible negativní (Jákovova bratra Ezaua, jeho syna Kórácha, Sodomit'anů, Kaina a dalších). Výsledkem je Robinsonovo zhnusení nad bezdůvodným božím odmítnutím Kainovy oběti, která jej následně vyprovokovala k vraždě¹⁴⁷, a k vyjádření sympatií s gnostiky, kteří označí svět SZ boha za nemožný systém, v němž lidstvo pouze trpí, přičemž touží po osvobození svým skrytým Bohem. A klíčem k tomuto osvobození je podle Robinsona postava Jidáše z EvJud, jenž nevydá chrámové strážci syna boha SZ, tedy zlého deimurga, nýbrž syna nejvyššího skrytého Boha gnostiků, který dá tento svět opět do pořádku.

4.4 Etymologie jména Jidáš u Robinsona

V kapitole *Historický Jidáš* se Robinson věnuje mj. etymologii jména Jidáš, hebrejsky Juda, z níž se dozvíme, že to bylo velmi populární hebrejské jméno znamenající cosi ve významu Vážený či Chválený. Navíc Juda byl jeden z dvanácti izraelských kmenů, přičemž je toto jméno v podstatě základem slova Žid a Židovstvo, tedy označení národa i země (Judea, Judsko). Rovněž v době Ježíšově bylo jméno Juda velmi rozšířené (mezi apoštoly byl ještě další Jidáš – Juda Jakubův, a i jeden z Ježíšových bratrů se jmenoval Juda).

¹⁴⁶ „Put otherwise, Luke’s talk of Satan entering Judas sounds more like Luke’s put-down than a historical fact. Judas wasn’t really a demoniac.“ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. S. 24.

¹⁴⁷ „What kind of a God is that, who even back at beginning of the story rejects the farmer’s offering, even though it is all the farmer’s offering, even though it is all the farmer has produced that he could offer?“ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. S. 65.

4.5 Řecké slovo *παραδίδομι* reflektující Jidášův akt „zrady“ a jeho význam u Robinsona

V kapitole *Historický Jidáš* se Robinson věnuje analýze řeckého slova *παραδίδομι* - *paradidomi*, které bylo užito v NZ pro Jidášův čin, přičemž si všímá toho, že toto slovo má sice mnoho významů (*odevzdat, předat, podat, vykonat, svěřit*), přičemž ho užívá např. apoštol Pavel, ovšem nikdy neznamená *zradit!*¹⁴⁸ V obecné řečtině doby, v níž byl NZ napsán, tzv. koiné, se tedy v případě Ježíšova zatčení v Getsemanské zahradě nejedná o zradu, nýbrž o jazykově neutrální *předání, vydání, či svěření*, čímž se blíží pojetí, které mají události zatčení i v EvJud.

Robinson pak uvádí několik teorií, proč k této události vůbec došlo, přičemž jedna z nich je založena na tom, že Jidáš chtěl předáním Ježíše soudu zinscenovat proces, v němž by Ježíš mohl svobodně před velekněžími vysvětlit svůj názor na předcházející incident v chrámu a svá teologická stanoviska a diskutovat o nich (tedy by se jednalo de facto o disputaci), přičemž však nepočítal s tím, že by Ježíš mohl být odsouzen k trestu smrti.¹⁴⁹ Poté, co události nabraly tento nečekaný a nechtěný směr, spáchal Jidáš sebevraždu buď z výčitek svědomí anebo aby předešel Ježíše na onen svět a ten mu tam odpustil.

Velkou slabinou knihy Jamese M. Robinsona je podle mého názoru fakt, že svou knihu na téma EvJud napsal a vydal ještě předtím, než EvJud četl. Toto jeho rozhodnutí považuje za uspěchané a nešťastné. Této chyby se naštěstí nedopustil jiný americký odborník, profesor religionistiky na severokarolínské univerzitě v Chapel Hill Bart D. Ehrman, jehož kniha *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného* vyšla i v češtině.

4.6 Jidášovo evangelium pohledem Barta D. Ehrmana

Stejně jako Robinson také Ehrman popisuje ve své knize peripetie, které vedly k nalezení a publikování EvJud. Nutno ovšem zmínit, že narozdíl od Robinsona se Ehrman nedopouští kritických (neřkuli v některých případech až nekritických) útoků na osoby majitelky EvJud Friedy Tchacos Nussberger a jeho prvního editora Rodolpha Kassera

¹⁴⁸ „Hence, the Greek word in the Gospels that is translated as „betray“ (*paradidomi*) does not actually have that basically negative meaning that we associate with betrayal in English.“ ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. S. 42.

¹⁴⁹ Pozn. aut.: Tento bezelstný až naivní hypotetický plán obhajoby v otevřeném a svobodném procesu připomíná postoje Jana Husa a Jeronýma Pražského ke kostnickému koncilu.

(Robinson je nazývá např. kšeftaři a druhá půlka jeho knihy tak namísto seriózní historické práce připomíná bulvární snůšku nevráživých pomluv na výše zmíněné osoby). Důvodem je možná to, že narozdíl od Robinsona byl Ehrman členem týmu vědců, který sestavila společnost National Geographic, jež o EvJud natočila dokumentární film. Ehrman tedy napsal svou knihu až poté, co se s EvJud důkladně seznámil ze všech stran. A jak je hodnotí? „Klidně můžeme prohlásit, že je to nejvýznamnější křesťanská text objevený za posledních šedesát let.“¹⁵⁰

Co se týká Ježíšova vydání Jidášem shoduje se Ehrman téměř doslova s Robinsonem, takže výklad výše zmíněného významu řeckého slova paradidomi zde již nebudeme znovu opakovat stejně jako zde znovu nebudeme provádět komparaci motivů Jidáše v NZ a ani nebudeme opakovat charakteristické znaky gnosticizmu s jejich složitými teologicko-astrologickými systémy. Jedinou výjimkou budiž tento Ehrmanův citát ohledně Janova evangelia: „Mnoho gnostiků milovalo Janovo evangelium: Ježíš je tu vyobrazen jako božská bytost, která přišla na svět z oblasti tam nahoře, aby přivedla lidi domů odhalením pravdy, nutné pro překonání tohoto světa. Ale gnostici měli také spoustu jiných textů. Některé z nich obšírněji vysvětlují, jak vznikl tento svět, jak v něm byly uvězněny jiskry božskosti (někteří z nás) a jak se z něho můžeme vymanit.“¹⁵¹

4.7 Podobnosti Jidášova evangelia s jinými texty v díle Ehrmana

Ehrman srovnává gnostické Jidášovo evangelium s dalším známým apokryfním textem, Tomášovým evangeliem, které napsal jiný „Jidáš“, a sice Didymos Juda Tomáš. Ten mohl být podle Ehrmana Ježíšovým dvojčetem: „*Jméno Didymos znamená v řečtině „dvojče“ a Tomáš značí rovněž „dvojče“, ale v aramejštině, jazyce Ježíše a jeho učedníků. (...) V Novém zákonu se praví, že Ježíš měl čtyři bratry (viz Marek 6, 3). Rané legendy ze syrské církve naznačují, že tento Juda nebyl jenom Ježíšův bratr, nýbrž jeho identické dvojče.*“¹⁵²

Další verzí o identitě autora EvThom je možnost, že jím byl jeden z Ježíšových učedníků, tzv. nevěřící Tomáš. V případě EvThom se však žánrově nejedná o evangelium, nýbrž o sbírku výroků Ježíše, jak jsme již uvedli výše. Ehrman ovšem spatřuje nikoli žánrovou, avšak teologickou spřízněnost obsahu obou traktátů, která začíná již v incipitu obou děl, v nichž figurují „tajná slova“ živoucího Ježíše respektive „tajné pojednání o sdělení, které

¹⁵⁰ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 233.

¹⁵¹ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 88.

¹⁵² , Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 176-177.

předal Ježíš“ a dále si všimá motivické podobnosti v obou dílech, např.: „*V Jidášově evangeliu získá tajemství jedině Jidáš; v Tomášově je to jedině Tomáš. V obou dávají ostatní učedníci najevo, že Ježíše nechápou.*“¹⁵³

Ehrman dále srovnává EvJud s učením Markióna¹⁵⁴, kde nachází styčné body např. v tom, že podle Markióna bůh SZ není totožný s bohem NZ: „*Podle Markióna Ježíšovi učedníci nikdy nepochopili, že (Ježíš) není synem stvořitelského boha. Pokračovali ve svých židovských způsobech i po jeho smrti, a tak musel Ježíšův Bůh zasáhnout po druhé, aby ukázal lidem pravou cestu ke spáse. Ježíš se zjevil Pavlovi na cestě do Damašku, pověděl mu pravé slovo Boží a poslal ho na misii, aby obracel druhé na víru v jeho evangelium odlišné od zákona.*“¹⁵⁵

Gnostikům byl samozřejmě blízký i Markionův názor, že Kristus na kříži trpěl jen zdánlivě (z řeckého δοκειν - dokein - zdát se) čili že byl sice skutečný Bůh, ale rozhodně ne fyzický člověk, a tudíž na kříži netrpěl. Ehrman netvrdí, že je EvJud markionovské, nýbrž to, že v druhém století existovala mnoho různých variant stále se hledajícího křesťanství, které se vzájemně ovlivňovaly, než tomu učinila přítrž série dogmatických rozhodnutí jedné skupiny, která postupně ustavila ortodoxii a všechny ostatní směry byly označeny za herezi. K tomu samozřejmě podstatně přispěl i Markión vytvořením své verze Bible, lépe řečeno NZ. Ehrman rovněž jako mnoho jeho kolegů zastává názor, že gnostická sekta, která užívala EvJud patřila k sétovské větvi gnóze: „*V séthovské větvi gnostického mýtu existuje jakási božská triáda stojící v čele všech eonů Plerómy: Veliký Neviditelný Duch (Otec), Barbéló (Matka) a Samozrozený (Autogenés, Syn). Všechny tyto termíny figurují v mýtu o stvoření, který nacházíme v Jidášově evangeliu.*“¹⁵⁶

¹⁵³ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 158.

¹⁵⁴ Markión ze Sinopé (asi 100 Sinopé – asi 160 Řím) byl významný křesťanský teolog 2. století, jehož dualistické učení o zlém Bohu SZ a dobrém Bohu Ježíše Krista církev ostře odmítla jako heretické (tzv. markionismus). Markión vytvořil pevnou církevní organizaci, jejímž byl biskupem, a prosadil v ní velmi omezený výběr křesťanských spisů (10 Pavlových listů a výběr z Lukášova evangelia). To patrně vedlo k pevnější organizaci římské církve a urychlilo vznik kánonu NZ. Řada z Markiónových heretických názorů se opakovaně objevovala v pozdějších dějinách církve. In: (ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. S. 366.

¹⁵⁵ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 160.

¹⁵⁶ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 145.

4.8 Důvod Ježíšova zatčení popravu a role Jidáše

Pokud se badatel dokáže vzdát emocí, čehož by narozdíl od věřícího křesťana měl být schopen, pak se lze na události Ježíšova zatčení dívat s chladnou hlavou a prostě je jen analyzovat. Z tohoto úhlu pohledu se Ehrman domnívá, že role Jidáše jakožto zrádce Ježíše je silně přeceněná, což dokládá poměrně jednoduchým tvrzením: „V evangeliích je tím jediným, co Jidáš udělá, že ukáže úředním činitelům, kde mohou Ježíše soukromě zatknout. Kdyby byli chtěli velebněji vědět, kde je Ježíš, mohli ho nechat sledovat; nebylo k tomu třeba najímat někoho zevnitř.“¹⁵⁷

Jidášova zrada tak podle Ehrmana netkví ani tak v jeho vydání, jako spíše v tom, že Jidáš pravděpodobně informoval velebněze o skutečnosti, že Ježíš o sobě mezi svými učedníky hovoří jako o mesiáši. A právě přivlastnění tohoto titulu mesiáše (pomazaného, řecky Christos) byl důvodem k tomu, že se stal Ježíš nebezpečným pro velebněze a ve finále i pro Římány, protože pomazaným byli v historii Izraelitů vždy králové. A prohlášení se za krále v římské provincii by mohlo vést k vzpouře lidu proti římské okupační moci, tudíž to bylo shledáno zločinem. Z toho důvodu také byla dána Ježíšovi na kříž cedule s nápisem „král židovský“ a z toho důvodu jej dal nakonec Pilát popravít. Dalo by se také říci, že Ježíšovo teologické poselství muselo být záměrně a zákeřně „zesvětšeno“, aby jej bylo možno odsoudit.

4.9 Ježíš a Jidáš jako členové židovské apokalyptiky podle Ehrmana

Ve snaze dopátrat se historického Jidáše se Ehrman pouští do rekonstrukce Ježíše a jeho Dvanáctky, přičemž dochází k nelichotivému závěru, že Dvanáctku tvořila v podstatě „velmi chudá skupina negramotných venkovanů z odlehlých koutů Galileje.“¹⁵⁸ Proč si je Ježíš vyvolil, když po většinu nechápali jeho sdělení, to nevíme. Víme snad jen to, že počet 12 měl symbolizovat 12 izraelských kmenů, navíc má toto číslo v židovské gematrii velký význam, jak jsme ukázali výše.

Samotného Ježíše Ehrman zasazuje do proudu židovské apokalyptiky, přičemž zmiňuje titul Syn člověka, který Ježíš o sobě často užíval a který je znám v apokalyptické knize *Daniel* ze SZ. Ehrman vlastně zmiňuje i teorii, že ne vždy, když Ježíš mluví o Synu

¹⁵⁷ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 224.

¹⁵⁸ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 213.

člověka, myslí sám sebe, což by v podstatě nahrávalo gnostickým teoriím uvedeným např. i v EvJud, kde si Kristus, Syn nejvyššího Boha z nehmotného světa, obleče Ježíše jako šaty. Ehrman to dokládá Ježíšovu příslušnost k apokalyptickému proudu i další jeho frazeologií, např. království Boží: „*Jeho (Ježíšova) první zaznamenaná slova jsou: „Přiblížilo se království Boží“ – to jest, je už skoro tu, neboť „se naplnil čas“ (Mk 1, 15). Toto království přijde, až Syn člověka (postava zmíněná v Danielově apokalyptické vizi 7, 13-14 v židovské bibli) se objeví, aby soudil. Tento Syn člověka přijde náhle jako blesk (L 12, 8-9) k soudu nad zemí (Mk 8,38; Mt 13,40-43). Kdo stáli na straně Boha, budou odměněni, a kdo ne, budou potrestáni: „Jsou poslední, kteří budou první, a jsou první, kteří budou poslední (L 13,30).“*¹⁵⁹

Ehrman tedy chápe Ježíše jako apokalyptika a přímého následovníka Jana Křtitele, jehož pokračovatelem byl i apoštol Pavel. A apokalyptikem byl podle Ehrmana i Jidáš, přičemž si však mohl udělat o nadcházejícím Božím království jinou představu než Ježíš a kvůli této odchylce v názorech jej možná vydal veleknežím. Pozoruhodným a možná i provokativním je závěr ohledně Ježíšova vystoupení, odkazu a následnému vývoji církve, k němuž Ehrman dospěl: „Jestliže bylo toto jádrem Ježíšových prohlášení – že kdosi zvaný Syn člověka, vesmírný soudce z nebe, přijde už brzy, aby soudil a založil Boží království – proč to dnes běžně nepovažují lidé za jeho poselství? Odpověď není těžké najít. Očekávaný konec nepřišel. Ježíš zemřel. Potom zemřeli i jeho učedníci. A konec nepřišel nikdy. V důsledku toho začali Ježíšovi následovníci zdůrazňovat jiné aspekty jeho učení. Jeho prohlášení byla přeformulována tak, že byla zbavena svého původního důrazu.“¹⁶⁰

Tato teze vlastně připomíná již zlidovělou sentenci Gerharda Ebelinga o tom, že Ježíš hlásal království Boží a místo toho přišla církev. Mohlo by se tedy zdát, že v horečném chiliastickém chvatu díky apoštolu Pavlovi vznikly po celém světě křesťanské sbory, které čekaly na parúsii. Marně. A když to určité části z nich (episkopům) došlo, změnili původní poselství tak, aby křesťanství mohlo fungovat dál i bez brzkého očekávání změny paradigmatu. To však odmítaly udělat gnostické skupiny křesťanů, které trvaly na původní koncepci, kterou byla spása skrze výstup z reality do eschatologie. Pokud bychom však přijali tuto tezi, ortodoxní církvi by se stali gnostici. To se nestalo.

Je však beze všech pochyb, že mnohdy napjatý dialog gnostiků s křesťany dodal církvi mnohé důležité impulsy např. ke vzniku biblického kánonu a tím i k vymezení křesťanského

¹⁵⁹ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 205.

¹⁶⁰ EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. S. 212.

učení. A byly to nakonec složité gnostické systémy, které nepřímo inspirovaly raně křesťanskou církev k položení základů christologie a trinitologie. Proto nelze gnostické učení jen tak smést ze stolu, naopak má smysl se dále věnovat jeho studiu v souvislosti s poznáním (gnózí) teologie.

5. Závěr

V první kapitole této práce jsme reflektovali nábožensko-filozofický směr pozdní antiky označovaný jako gnóze respektive gnosticismus, který v prvních stoletích po Kristu tvořil alternativu k ranému křesťanství. Seznámili jsme se s gnostickou knihovnou z Nag Hammádí a nastínili jsme základní pojmy a charakteristické rysy gnóze.

V druhé kapitole této práce jsme reflektovali osobnost a dílo nejvýznamnějšího herezeologa druhého století Ireneje z Lyonu a jeho díla *Adversus haereses*, které je soudobým katalogem gnostických proudů. Tento katalog jsme podrobně nahlédli včetně konkrétních gnostických sekt a jejich učení od jejich údajného zakladatele Šimona Mága až po sétovskou skupinu tzv. kainitů, která užívala Jidášovo evangelium. Pasáž o tomto textu z Irenejova díla jsme nově přeložili (uvádíme s ním paralelně i latinský originál) a pokusili se zjistit, o co kainitům šlo.

Ve třetí kapitole jsme se postavě Jidáše Iškariotského v díle Ireneje a zároveň jeho srovnání s postavou Jidáše, jak je popsán ve starověkém gnostickém rukopisu Jidášovo evangelium, který byl nalezen na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století v Egyptě, a který byl roku 2006 přeložen z koptštiny do všech významných světových jazyků včetně češtiny, a jehož charakter odpovídá Jidášovu evangeliu, o němž nám před 1800 lety referoval výše zmíněný Irenej z Lyonu. Seznámili jsme se s obsahem Jidášova evangelia skrze ukázky z něj a komentáře k němu. Zároveň jsme se v této kapitole seznámili s výsledky mezinárodního kongresu na téma Jidášovo evangelium a Kodex Tchacos, jehož je EvJud součástí, a to prostřednictvím reflexe článků předních náboženských historiků, religionistů, koptologů a filologů, kteří se tohoto kongresu zúčastnili.

Ve čtvrté kapitole jsme se zaměřili na komparaci postavy Jidáše v kanonických evangeliích a zároveň na jejich srovnání s EvJud v díle dvou předních amerických odborníků světového renomé Jamese M. Robinsona a Barta D. Ehrmana, kteří na toto téma napsali několik knih. V závěru této kapitoly se pokoušíme reflektovat situaci gnostiků jakožto reprezentantů myšlenkového proudu blízkého ranému křesťanství, jenž však v ideologickém boji podlehl rodící se církvi, přičemž však svým dialogem křesťanství nesporně obohatil o nové úhly pohledy a otázky (zejména christologie a trinitologie), k nimž nakonec církvev později dospěla.

Seznam použité literatury:

Prameny

DUS, Jan A. a POKORNÝ, Petr (eds.) *Příběhy apoštolů – Novozákonní apokryfy II*. Praha: Vyšehrad, 2003. 568 s. ISBN 80-7021-593-3.

POKORNÝ, Petr, OERTER, Wolf B. (eds.) *Rukopisy z Nag Hammádí 1*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-875-4.

VÍTKOVÁ, Zuzana, OERTER, Wolf B. (eds.) *Rukopisy z Nag Hammádí 2*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7429-017-6.

OERTER, Wolf B. (ed.) *Rukopisy z Nag Hammádí 3*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-142-5.

OERTER, Wolf B., VÍTKOVÁ, Zuzana (eds.) *Rukopisy z Nag Hammádí 4*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-551-5.

OERTER, Wolf B., VÍTKOVÁ, Zuzana (eds.) *Rukopisy z Nag Hammádí 5*. Praha: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-7601-080-2.

Bible – Písmo svaté starého a nového zákona (včetně deuterokanonických knih) ČEP, 6. přepracované vydání (4. vydání v ČBS), Česká biblická společnost, 1995, 1301 s. ISBN 80-85810-08-5.

DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda. *Svatého otce Irenea biskupa a mučenika Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*. Knih tiskárna Cyrilometodějská, Praha, 1876. 579 s.

DESOLDA, Jan Nepomuk František Desolda, Úvod – 1. *Život sv. Irenea*. In: *Svatého otce Irenea biskupa a mučenika Patero kněh proti kacířstvím s některými dodatky*. Knih tiskárna Cyrilometodějská, Praha, 1876. 579 s.

DOSPĚL, Marek. *Jidášovo evangelium*. 1. vyd. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2006. 64 s. ISBN 80-86791-37-8.

DOSPĚL, Marek, Úvod in *JIDÁŠOVO EVANGELIUM*, 1. vyd., Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2006. 64 s. ISBN 80-86791-37-8.

CHLUP, Radek. *Corpus Hermeticum*. 1.vyd., Praha: Herrman & synové, 2007. 439 s. ISBN 978-80-87054-09-3.

Další odborná literatura

DECONICK, April (ed.) *The Codex Judas Papers. Proceedings of the International Congress on the Tchacos Codex held at Rice University, Houston, Texas, March 13-16*, Leiden: Brill NV, 2009. 637 s. ISBN 978 90 04 181410.

BENDA, Vladimír. *Jan N. Fr. Desolda - vlastenecký kněz, učitel a spisovatel*, Teologické texty 2011, č. 3, s. 135.

CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické teologie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 82 s. ISBN 80-86005-87-9.

EHRMAN, Bart D. *Ztracené evangelium Jidáše Iškariotského – Nový pohled na zrádce a zrazeného*. 1. vyd., Praha, Euromedia Group, k.s. – Knižní Klub, 2007. 270 s. ISBN 978-80-242-1943-1.

LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996. 286 s. ISBN 80-85495-47-X.

POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*. Vyšehrad, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1986. 280 s.

POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle – Tajné knihy starověkých gnostiků*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 1998. 328 s. ISBN 80-7021-246-2.

POKORNÝ, Petr. *Rehabilitace Jidáše? Do jisté míry ano (rozhovor s profesorem Petrem Pokorným vedl Bob Friedl)* 4. 3. 2006, in Lidové noviny.

ROBINSON, James M. *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. New York: HarperCollins Publishers, 2006. ISBN 978-0-06-117063-8.

RUDOLPH, Kurt. *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. 456 s. ISBN 978-80-7021-427-8.

VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství 1 – Od prapočátků po svatého Jana Zlatoústého*, 1. vyd. Praha: Benediktinské arcidiocésní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2006. 348 s. ISBN 80-86882-03-9.

Encyklopedie a slovníky

(ed.) SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973, 741 s.

Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999. 8 svazků. ISBN 80-902555-2-3. S. 5.

Internetové zdroje

LIDDEL & SCOTT [online]. [1940]. *A Greek-English Lexicon; Machine readable text* (Trustees of Tufts University, Oxford) [cit. /cgi-bin/philologic/contextualize.pl?p.58.LSJ.547401]. Dostupné z: <http://perseus.uchicago.edu>.

Catholica.cz [online]. [cit. /index.php?id=2152]. Dostupné z: <http://catholica.cz>.

Catholic Encyclopedia, Volume 6 [online]. [1913]. New York: Robert Appleton Company. [cit. /page/n3/mode/2up]. Dostupné : <https://archive.org/details/07470918.14.emory.edu/page/n3/mode/2up>.

Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Kompletní seznam traktátů nalezených v Nag Hammádí.

(zpracováno dle informací z (ed.) POKORNÝ, Petr, OERTER, Wolf B. *Rukopisy z Nag Hammádí 1*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-875-4) .

Příloha č. 2: Gnostické systémy.

(zpracováno dle informací z CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 82 s. ISBN 80-86005-87-9.).

Přílohy

Příloha č. 1

Kompletní seznam traktátů nalezených v Nag Hammádi

(zpracováno dle informací z POKORNÝ, Petr, OERTER, Wolf B. (eds.) *Rukopisy z Nag Hammádi 1*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-875-4.

	Kodex	#	Název rukopisu	Strany	Zkratka	Poznámky
01	NHC-I (Jung)	1	<i>Modlitba apoštola Pavla</i>	(2)	<i>ModPa</i>	text na předsádce
02		2	<i>Tajná kniha Jakubova</i>	1 - 16	<i>TJkK</i>	
03		3	<i>Evangelium pravdy</i>	16 - 43	<i>EvPrav</i>	traktát n. kázání bez názvu, pojmenovaný podle prvních slov
04		4	<i>Slovo o zmrtvýchvstání</i>	43 - 50	<i>TrVzk</i>	někdy nazývaný i podle adresáta <i>List Rheginovi</i>
05		5	<i>Trojdílný traktát</i>	51 - 140	<i>TrojTr</i>	bezejmenný spis nazývaný i <i>Traktát o třech přirozenostech</i> , t. j. o přirozenosti nadsmyslového světa, stvoření a člověka
06	NHC-II	1	<i>Tajná kniha Janova</i>	1 - 32	<i>TJK</i>	delší verze, jedna ze čtyř známých a jedna ze tří v souboru
07		2	<i>Tomášovo evangelium</i>	32 - 51	<i>TmEv</i>	sbírka Ježíšových výroků, která mylně nese název "evangelium"
08		3	<i>Filipovo evangelium</i>	51 - 86	<i>FpEv</i>	naučná, případně výchovná sbírka sentencí s nevhodným názvem "evangelium"
09		4	<i>Podstata archontů</i>	86 - 97	<i>PodArch</i>	zjevený spis o stvoření lidí a světa; navazuje na následující
10		5	<i>O původu světa</i>	97 - 127	<i>PovSv</i>	bezejmenný traktát
11		6	<i>Výklad o duši</i>	127 - 137	<i>VDu</i>	traktát o pádu a opětovném vzestupu lidské duše
12		7	<i>Kniha Tomášova</i>	138 - 145	<i>TmK</i>	zjevený dialog mezi Ježíšem a sv. Tomášem o odmítání světa a jeho konci

13	NHC-III	1	<i>Tajná kniha Janova</i>	1 - 40	<i>TJK</i>	kratší verze spisu
14		2	<i>Evangelium Egyptanů</i>	40 - 69	<i>EvEg-NHC</i>	spis, známý také jako <i>Svatá kniha velkého neviditelného Ducha</i> , vypráví o osudech stoupenců gnosticizmu v historii světa
15		3	<i>Požehnaný Eugnostos</i>	70 - 90	<i>Eug</i>	text se váže na následující spis
16		4	<i>Moudrost Ježíše Krista</i>	90 - 119	<i>MdrJKr</i>	známý zjevený spis
17		5	<i>Rozhovor se Spasitelem</i>	120 - 149	<i>RoSp</i>	zjevený rozhovor mezi učedníky a Ježíšem
18	NHC-IV	1	<i>Tajná kniha Janova</i>	1 - 49	<i>TJK</i>	delší verze spisu
19		2	<i>Evangelium Egyptanů</i>	50 - 81	<i>EvEg-NHC</i>	druhá verze spisu
20	NHC-V	1	<i>Požehnaný Eugnostos</i>	1 - 17	<i>Eug</i>	více poškozená druhá verze spisu
21		2	<i>Zjevení Pavlovo</i>	17 - 24	<i>PaZj-NHC</i>	vyprávění o transu a nanebevzetí sv. Pavla
22		3	<i>První zjevení Jakubovo</i>	24 - 44	<i>1JkZj</i>	zjeveno dialogy sv. Jakuba s Ježíšem
23		4	<i>Druhé zjevení Jakubovo</i>	44 - 63	<i>2JkZj</i>	vyprávění o umučení sv. Jakuba, do kterého jsou vloženy hymny a výroky
24		5	<i>Zjevení Adamovo</i>	63 - 85	<i>AdZj</i>	Adamovo vyprávění adresované synovi Setovi; obsahuje gnostické dějiny světa
25	NHC-VI	1	<i>Skutky Petra a dvanácti apoštolů</i>	1 - 12	<i>SkPtAp</i>	apokryfní skutky apoštolů bez gnostických prvků
26		2	<i>Hrom: Dokonalá mysl</i>	13 - 21	<i>Hrom</i>	zjevená řeč androgynní bytosti Sofie (Moudrost)
27		3	<i>Authentikos Logos</i>	23 - 35	<i>AutLog</i>	kázání o osudu lidské duše
28		4	<i>Myšlenka naší velké síly</i>	36 - 48	<i>MVelM</i>	traktát známý také jako <i>Porozumění naší velké moci</i> ; gnostická apokalypsa
29		5	<i>Platónova Ústava 588a-589b</i>	48 - 51	<i>Plat-NHC</i>	bezejmenný text o nespravedlnosti, který byl později identifikován jako špatný překlad části Platóno-

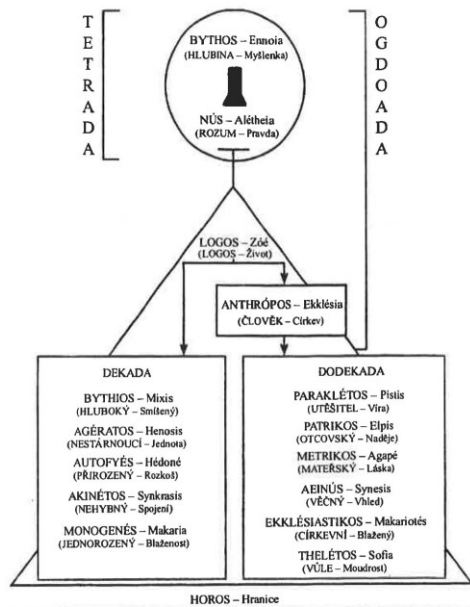
					vy <i>Ústavy</i> (588a-589b)	
30		6	<i>Výklad o osmém a devátém nebi</i>	52 - 63	<i>OsmDev</i>	hermetický traktát ve formě dialogu otce Herma a syna Tata o nebeském světě
31		7	<i>Hermetická modlitba z traktátu Asklépios</i>	63 - 65	<i>ModAskl-NHC</i>	část známého hermetického traktátu
32		8	<i>Asklépios</i>	65 - 78	<i>Askl-NHC</i>	bezejmenný text, který byl identifikován jako známý hermetický spis
33	NHC-VII	1	<i>Sémova parafráze</i>	1 - 49	<i>SemPar</i>	spis obsahující vysvětlení biblických dějin s gnostickou kosmologií a dějinami spásy
34		2	<i>Druhý traktát velkého Séta</i>	49 - 70	<i>2TrVSet</i>	poučný traktát o průběhu spasení vyprávěn Kristem, který zde vystupuje jako Sétovo vtělení
35		3	<i>Petrovo zjevení</i>	70 - 84	<i>PtZj-NHC</i>	Petrova apokalypsa, která vypráví o Petrovi jako o příjemci zvláštního zjevení od Ježíše, ještě před jeho zajetím a údajnou smrtí
36		4	<i>Silvánovy nauky</i>	84 - 118	<i>Silv</i>	gnostický sapienciální spis, který se vyznačuje silným pesimismem ve vztahu k světu a jeho odmítáním
37		5	<i>Tři Sétovy stély</i>	118 - 127	<i>SetStel</i>	hymnus ve třech částech; předpokládá se, že je to <i>Dositeova zpráva</i>
38	NHC-VIII	1	<i>Zóstrianos</i>	1 - 132	<i>Zostr</i>	známý také jako <i>Nauka Zostrianovy pravdy, boha pravdy</i> nebo <i>Zostrianovy nauky</i> , je zjevený naučný traktát, který je odvozen z Zoroastrova nanebevstoupení, považovaného v době vzniku za učitele moudrosti
39		2	<i>Petrův list Filipovi</i>	132 - 140	<i>PtFp</i>	apokryfní zpráva o naučném dialogu mezi apoštoly a Kristem, a o tom, co před a po jeho ukřižování
40	NHC-IX	1	<i>Melchisedek</i>	1 - 27	<i>Melch</i>	bezejmenný zjevený gnostický spis o příběhu Ježíše a

					velekněze Melchisedeka	
41		2	<i>Myšlenka Nórey</i>	27 - 29	<i>Nor</i>	bezejmenný text
42		3	<i>Svědectví pravdy</i>	29 - 74	<i>SvPrav</i>	bezejmenné polemičké kázání proti naukám oficiální křesťanské církve a jiných gnostických skupin
43	NHC-X	1	<i>Marsanés</i>	1 - 68	<i>Mars</i>	dost poškozený spis, který je apokalyptou hlavně o spekulacích o vztahu písmen k částem duše a andělem
44	NHC-XI	1	<i>Výklad poznání</i>	1 - 21	<i>VPoz</i>	naučný spis o významu a pravidlech gnostického společenství
45		2	<i>Valentinovský výklad</i>	22 - 40	<i>ValV</i>	bezejmenný gnostický spis, ve kterém po výkladu o pleromatu následuje liturgický text o pomazaní, křtu a eucharistii
46		3	<i>Allogenés</i>	40 - 44	<i>Alog</i>	Joelovo zjevení předané synovi Mesosovi
47		4	<i>Hypsifroné</i>	45 - 69	<i>Hyp</i>	zlomky zjeveného textu
48	NHC-XII	1	<i>Sextovy výroky</i>	15 - 16, 27 - 34	<i>Sext</i>	pohanská sbírka výroků, zdomácnělá mezi křesťany ve 2. století
49		2	<i>Evangelium pravdy</i>		<i>EvPrav</i>	zlomek jedné verze
50		3	(různé fragmenty)			celý svazek obsahuje deset stran s patnácti zlomkami různých textů; dva z nich jsou rozeznatelné
51	NHC-XIII	1	<i>Trojtvará Protennoia</i>	35 - 50	<i>Proten</i>	zjevená řeč ve třech částech o emanaci prvotního boha, který má jméno Protennoia nebo Barbella, a který se objevuje jako Otec, Matka a Syn
52		2	<i>O původu světa</i>		<i>PovSv</i>	deset počátečních řádků spisu
			(různé fragmenty)			svazek obsahuje pouze šestnáct stran textu a několik zlomků; rozeznatelné jsou jen dvě z nich

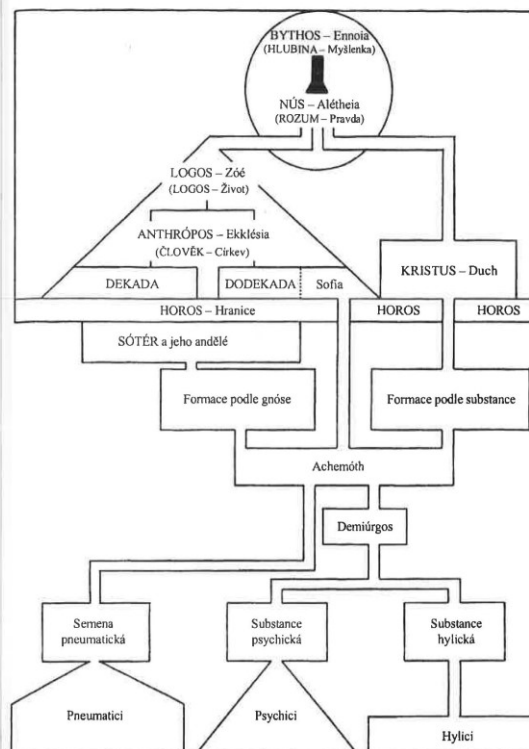
Příloha č. 2

Gnostické systémy – schéma

(zpracováno dle informací z CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 82 s. ISBN 80-86005-87-9.).

Obr. 1 – Eóny valentinského pléromatu, podle R. Berthouzoze (1980), *Liberté et Grâce suivant la théologie d'Irénée de Lyon*, Friburgo 1980.

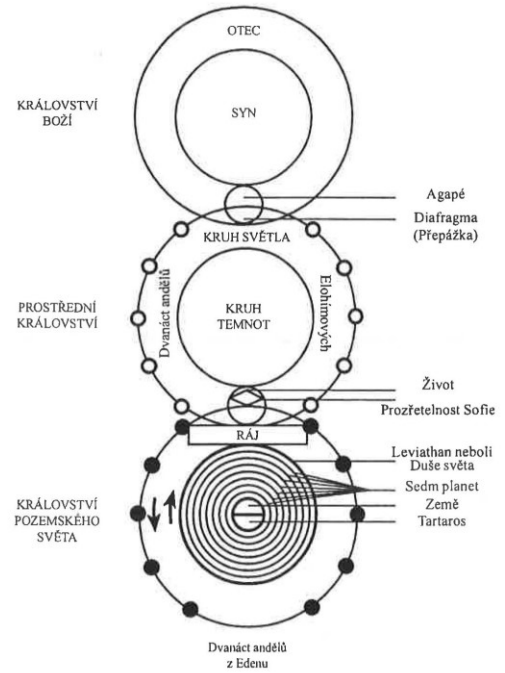
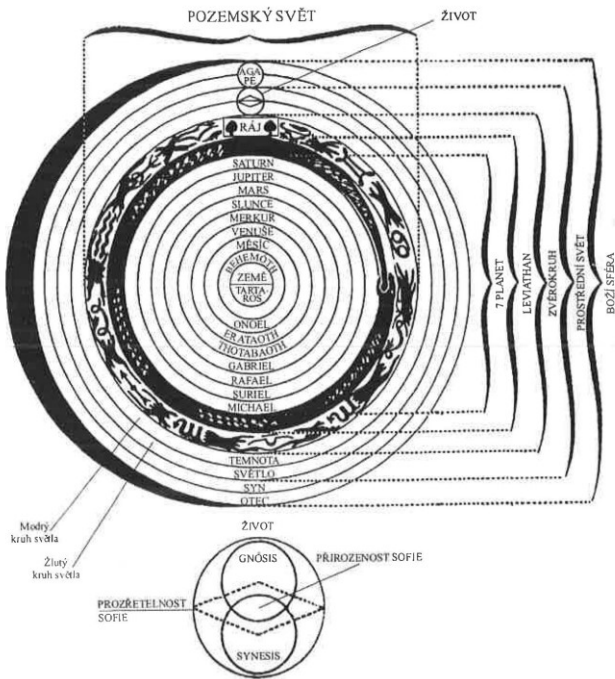

Obr. 2 – Genealogie gnostických světů, podle R. Berthouzoze (1980)

Příloha č. 3

Gnostické systémy – ofité

(zpracováno dle informací z CULDAUTOVÁ, Francine. *Nástin gnostické theologie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 82 s. ISBN 80-86005-87-9.).

Resumé:

Autor se v této práci věnoval problematice těsných a napjatých vztahů gnóze a raného křesťanství prostřednictvím komparativní metody. Skrze srovnávací analýzu tak zkoumal výše zmíněné souvislosti s ohledem na postavu Jidáše Iškaritotského a se zvláštním zřetelem ke gnostickému spisu s křesťanskými prvky jménem Jidášovo evangelium, které používala gnostická sekta sétovců, označovaná za kainity.

Zásadní pro tuto práci bylo rovněž zkoumání významného díla věnovaného gnostickým proudům v druhém století s názvem *Adversus haereses* od křesťanského teologa Ireneje z Lyonu. Prostřednictvím ukázek z Irenejova díla jsme se důkladně seznámili s filozoficko-teologickými systémy gnostiků i původem gnóze a s jejich hlavními představiteli. Provedli jsme nový překlad kapitoly o kainitech z latiny s přihlédnutím k latinské „originální“ verzi Irenejova díla a s přihlédnutím k staršímu českému překladu a k anglickému překladu.

Rozebrali jsme důkladně významný gnostický spis Jidášovo evangelium, který byl objeven v Egyptě až 1800 let poté, co byl prvně zmíněn Irenejem, přičemž byl považovaný za buď vybájený anebo navždy ztracený, a srovnali jsme jej s kanonickými evangelií a s gnostickými rukopisy z Nag Hammádí nalezenými po druhé světové válce rovněž v Egyptě.

Dále jsme se důkladně seznámili s názory současné světové špičky teologů, religionistů a historiků na toto téma skrze ukázky ze závěrů mezinárodního kongresu věnovaného Jidášovu evangeliu r. 2008 ve Spojených státech amerických.

Dospěli jsme k závěrům, že gnóze, která vznikla na křesťanství nezávisle a která z něj převzala určité postavy, ovlivnila zpětně křesťanství více, než se může zdát, anebo než jsme si ochotni připustit. (Přitom jsme v samém závěru díky Bartu D. Ehrmanovi letmo nahlédli, jak se změnilo původní poselství Ježíše Krista v čase a jak se vyvíjela jeho Dvanáctka v ranou církev.) Vše výše řečené by tak mohlo být přínosem pro obory teologie, religionistiky a historie, neboť se nám tím otevírají další témata a možnosti zkoumání a srovnávání apokryfní literatury s raně křesťanskými texty.

Resume:

In this work, the author addressed the issue of close and tense relations between gnosis and early Christianity through a comparative method. Through comparative analysis, he examined the above-mentioned connections with regard to the figure of Judas Iscariot and with special regard to the Gnostic scripture with Christian elements called the Gospel of Judas, which was used by the Gnostic sect of the Seths, called Cainites.

Crucial to this work was the study of an important work dedicated to Gnostic currents in the second century called *Adversus haereses* by the Christian theologian Irenaeus of Lyon. Through excerpts from Irenaeus' work, we became thoroughly acquainted with the philosophical and theological systems of the Gnostics as well as the origin of gnosis and their main representatives. We made a new translation of the chapter on Cainites from Latin, taking into account the Latin "original" version of Irenaeus' work and taking into account the older Czech translation and the English translation.

We have thoroughly analyzed the important Gnostic work of the Gospel of Judas, which was discovered in Egypt up to 1800 years after it was first mentioned by Irenaeus and was considered either fanciful or lost forever, and compared it with the canonical Gospels and the Gnostic manuscripts of Nag Hammadi found after World War II also in Egypt. We also became thoroughly acquainted with the views of the world's top theologians, religionists, and historians on the subject through excerpts from the conclusions of the 2008 International Congress on the Gospel of Judas in the United States.

We have come to the conclusion that the gnosis, which arose independently of Christianity and which took over certain characters from it, influenced Christianity in retrospect more than it may seem or are willing to accept. (At the very end, thanks to Bart D. Ehrman, we had a glimpse of how the original message of Jesus Christ had changed over time and how his Twelve had evolved into an early church.) All of the above could thus be of benefit to the fields of theology, religion and history, as this opens up further topics and possibilities for us to examine and compare apocryphal literature with early Christian texts.